

V METEŽU ZGODOVINE

Nemški okupator

Usoda talcev

STRAN 4

V METEŽU ZGODOVINE

Matjaževa vojska

Povojne oborožene skupine

STRAN 6

AKTUALNO

Predsedniške volitve

Kaj ponujajo kandidati?

STRAN 8

UVODNIK

75 let po priključitvi Primorske

Nevenka Troha

Konec prve svetovne vojne, razpad Avstro-Ogrske in ustanovitev južnoslovenske države so v življenje slovenskega naroda prinesli usodne spremembe. Velik del naroda je ostal zunaj meja Kraljevine SHS, po določilih Rapalske pogodbe iz novembra 1920 več kot četrtina v Italiji. Odtlej se je za slovensko narodnostno ozemlje zahodno od rapalske meje uveljavil izraz Primorska. Slovenska in hrvaška manjšina sta bili vse od zasedbe novembra 1918 izpostavljeni raznarodovanju (spomnimo samo na požig tržaškega Narodnega doma julija 1920), ki je, potem ko so fašisti novembra 1922 prevzeli oblast, postopoma preraslo v kulturni genocid. Primorski Slovenci so bili že s tem, da so se rodili kot Slovenci, za fašistične oblasti nasprotniki, narodnostno identiteto katerih je bilo treba izbrisati.

Odgovor na politiko obmejnega fašizma je bilo narodnoobrambno gibanje, v katerem je na različne načine sodelovala večina primorskih Slovencev. Zajelo je ljudi različnih ideoloških in političnih usmeritev, vse od radikalnih tigrovcov do ljudi liberalnih, socialističnih, komunističnih, krščansko socialnih usmeritev, zelo pomembno vlogo so v njem imeli slovenski duhovniki. Fašistične oblasti so odgovorile z represijo, pošiljanjem ljudi v konfinacijo, dolgoletnimi zapornimi kaznimi in tudi obsodbami na smrt, ki jih je izrekalo posebno sodišče za zaščito države, prvo štirim pripadnikom Borbe že septembra 1930.

Napad Italije na Jugoslavijo aprila 1941 in nato okupacija sta bila vrhunec fašistične agresije. A je Italija s tem, da je prekoračila rapalsko mejo, izničila sklenjeno pogodbo in s tem odprla tudi možnost za spremembo meje v slovensko oziroma jugoslovansko korist. To so podprle vse politične struje v slovenskem narodu, tudi osvobodilno gibanje, ki se je že poleti leta 1941 razširilo na Primorsko. Izvršni odbor OF je že jeseni tega leta ustanovil komisijo za obravnavanje mejnih vprašanj, delovanje katere je nadaljeval januarja 1944 ustanovljeni Znanstveni inštitut. Njegovi sodelavci so za povojna pogajanja pripravljali znanstvene utemeljitve za novo mejo.

Zaradi prizadevanja za pravične meje so se slovenskemu osvobodilnemu gibanju pridružili številni Primorci, tudi tisti, ki so sicer odklanjali komunistično ideologijo. Skupaj z drugimi slovenskimi partizani in enotami Jugoslovanske armade so v začetku maja 1945 osvobodili in zasedli vse slovensko narodnostno ozemlje na zahodu, tudi Trst in Gorico. Z navdušenjem jih je pozdravila velika večina Primorcev in tudi del levo usmerjenih Italijanov, medtem ko je za tiste, ki so zahtevali ohranitev Italije, to bila nova okupacija. Ta občutek so še okrepile številne aretacije in tudi usmrtilve, ki so jih izvedle jugoslovanske oblasti.

Na zahtevo Anglo-Američanov so se jugoslovanske enote umaknile vzhodno od demarkacijske črte, sporno območje italijanske države pa je bilo razdeljeno na cono A in B Julijske krajine pod anglo-ameriško in jugoslovansko upravo. Sledila so mirovna pogajanja, na katerih je Jugoslavija nastopila kot del zmagovite zavezniške koalicije, Italija pa v vlogi premagane države. Obenem so v obeh conah potekale množične manifestacije in demonstracije tako tistih, ki so zagovarjali priključitev k Jugoslaviji, kot tistih, ki so zahtevali ohranitev Italije. Jugoslovanske oblasti pa so v svoji cono krepile pritisk na tiste, ki jih niso brezpogojno podpirali, tudi Slovence in še zlasti duhovnike. To je številne med njimi navedlo do tega, da so izbrali pot emigracije.

Z novo mejo, pogodba je bila podpisana 10. februarja in uveljavljena 15. septembra 1947, je bil nagrajen prispevek Jugoslavije in slovenskih partizanov k zavezniški zmagi in v precejšnji meri uresničena pričakovanja, ki so razvnela boj primorskih Slovencev za zmago nad fašizmom in za narodno osvoboditev. Velika večina Primorcev je, čeprav se vsa pričakovanja niso udejanjila, zlasti jih je bolela izguba Gorice, priključitev navdušeno pozdravila.

Z mirovno pogodbo je bilo ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje, ki pa je do Spomenice o soglasju oktobra 1954 ostajalo razdeljeno na cono A in B. Najpomembnejša pridobitev spomenice je, da je s priključitvijo cone B Slovenija dobila izhod na morje. Na njegov pomen je še v času pogajanj slovenske politike daljnovidno opozarjal duhovnik in politik Virgil Šček, ko je poudarjal, da Jugoslavija sicer ima veliko morja, a da je to morje hrvaško (in črnogorsko).

In kaj reči danes »neprimorskim« Slovincem, ko je Primorska za številne le plaža v Portorožu ali pa pršut na Krasu? Brez Primorske in Primorcev bi bila Slovenija ne le ozemeljsko manjša, ampak tudi brez njihove narodnostne zavesti, še vedno živega protifašizma in tudi mediteranske širine in odprtosti.

DOGODKI 79. obletnica osvoboditve taborišča Rab

Iz priznanja zločinov fašizma v novo prijateljstvo

V spominskem parku na nekdanjem pokopališču fašističnega italijanskega koncentracijskega taborišča Kampor na otoku Rabu je bilo 10. septembra tradicionalno srečanje preživelih taboriščnikov, njihovih svojcev in prijateljev ter prebivalcev Raba ob 79. obletnici osvoboditve taborišča. Slavnostni govornik na slovesnosti je bil slovenski minister za obrambo Marjan Šarec. V imenu podpredsednika vlade Republike Hrvaške je bila prisotna ravnateljica direktorata za priprte in pogrešane osebe na ministrstvu za hrvaške veterane Ivona Paltrinieri, v imenu mesta Rab pa župan Nikola Grgurič s sodelavci mestne uprave.

Slovesnosti ob obletnici osvoboditve taborišča so se med drugimi udeležili predsednik ZZB NOB Slovenije Marijan Križman (v sredini), podpredsednik SABA Hrvaške Dinko Tamarut (levo) in prvič tudi predsednik italijanske borbovske organizacije ANPI Gianfranco Pagliarulo (desno).

NADALJEVANJE NA STRANI 2

DOGODKI V središču Nove Gorice

Odkrili doprnski kip Janeza Stanovnika

V središču Nove Gorice so 6. septembra tudi uradno odkrili doprnski kip Janeza Stanovnika, delo akademskega kiparja Metoda Frlica. Za celotno Primorsko je spomenik Janezu Stanovniku gotovo velikega pomena. To je bil človek, ki je pomembno zaznamoval prizadevanja za priključitev Primorske matični domovini. Sicer pa je delo Janeza Stanovnika slovenski zgodovini dalo pomemben in nezpoznan pečat.

Pozdravni nagovor ob odkritju, ki so se udeležili nekateri župani občin na Goriškem, prav tako pa tudi predsednik ZZB NOB Slovenije Marijan Križman in številni praporščaki, je imel župan mestne občine Nova Gorica Klemen Miklavič. Slavnostni govornik je bil zgodovinar Jože Pirjevec. Med drugim je dejal, da je bil Janez Stanovnik človek dejanja in misli. Kot krščanski socialist je ob napadu sil osi takoj vstopil v OF, saj je bil prepričan, da je njegova dolžnost v trenutku največje ogroženosti našega naroda vzeti orožje v roke. Tej svoji odločitvi je ostal zvest do konca svojega

Doprnski kip so odkrili Ingrid Kašca Bucik ter Aleš in Tine Stanovnik.

življenja, čeprav ni ignoriral temnih plati partizanskega boja.

»Ni naključje, da je Stanovnik zadnje mesece vojne preživel na Primorskem, kamor je vodstvo partije in OF pošiljalo svoje najzmožnejše ljudi, zavedajoč se, da boj za naše nove meje ne bo preprost,« je med drugim dejal Pirjevec in poudaril: »Kot se dogaja tistim, ki so bistri, razgledani in voljni dela, je imel Stanovnik v svojem življenju srečo, da je poleg Kardeljeve pozornos-

ti vzbudil tudi pozornost številnih vplivnih ljudi, ki so mu priskočili na pomoč, ko se je znašel v stiski. Med temi naj omenim vsaj dva: argentinskega ekonomista Raula Pribitscha in burmanskega diplomata U Thanta, poznejšega generalnega tajnika Združenih narodov.« Pirjevec je spomnil tudi na Janeza Stanovnika kot predsednika ZZB NOB Slovenije in pozneje njenega častnega predsednika, ko je zastavil svoje sile in ugled za obrambo narodnoosvobodilnega boja, katerega vrednote, predvsem svobodo in celovitost našega naroda, so skušali reakcionarni krogi omajati.

Doprnski kip so ob stoti obletnici rojstva Janeza Stanovnika odkrili predsednica Združenja borcev za vrednote NOB Nova Gorica Ingrid Kašca Bucik in Stanovnikova sinova Tine in Aleš. Doprnski kip je blagoslovil pater Bogdan Knavs, velik prijatelj Janeza Stanovnika. V kulturnem programu je nastopil pevski zbor Provox iz Nove Gorice, prireditev pa so sklenili s primorsko himno. J.A.

NADALJEVANJE S STRANI 1

Iz priznanja zločinov fašizma v novo prijateljstvo

Prav tako so bili prisotni predstavniki Primorsko-goranske županije, občin z otoka Raba in iz Gorskega Kotarja ter slovenski veleposlanik na Hrvaškem Gašper Dovžan. Na prireditvi so bili prvič navzoči tudi najvišji predstavniki treh državnih protifašističnih organizacij, predsednik ZZB za vrednote NOB Slovenije Marijan Križman, predsednik nacionalnega združenja italijanskih partizanov ANPI Gianfranco Pagliarulo in podpredsednik hrvaške protifašistične zveze SABA Dinko Tamarut.

Organizatorji prireditve, ki se jo je udeležilo več kot 200 ljudi, največ iz Slovenije, so bili ZZB NOB Slovenije, Koordinacijski odbor žrtev vojnega nasilja, in Taboriščni odbor Rab-Gonars ter mesto Rab. V imenu Raba je prisotne nagovoril župan Nikola Grgurič, ki je vse prisotne pozval, naj bodo glasniki miru in sožitja. Predvsem pa je pozval mlade, da postanejo glasniki tistih, ki so v taborišču umrli in niso imeli možnosti pozivati k miru. S podobno željo je navzoče nagovoril predsednik taboriščnega odbora Rab-Gonars Herman Janež ml. ter ob tem povabil tudi tretjo generacijo, naj nadaljuje ohranjanje spomina.

Predsednik ZZB NOB Slovenije Marijan Križman je navzoče obvestil, da na ravni vseh treh predsednikov veteranskih združenj iz Slovenije, Hrvaške in Italije potekajo dejavnosti, da bi se slovesnosti prihodnje leto, ko bomo praznovali 80. obletnico osvoboditve taborišča, udeležili predsedniki vseh treh držav. Poudaril je, da se zaveda, da gre za izjemno težko nalogo, saj je italijanski zgodovinski spomin skoraj prazen za obdobje med letoma 1922 in 1943, ko so bili na oblasti fašisti. S tem se je strinjal tudi predsednik ANPI Gianfranco Pagliarulo in opozoril, da nihče od italijanskih vojnih zločincev ni bil nikoli kaznovan za svoja dejanja na Rabu. Zato si želi, da bi se najvišji predstavniki Italije

spominjal grozot mater, ki so se borele za preživetje za svoje otroke, ter prisotne pozval, naj se trudijo, da nikoli več ne pride do takega teptanja človeškega dostojanstva.

V imenu župana Primorsko-goranske županije je spregovorila Vesna Šendula - Jengič, ravnateljica Županijske specialne bolnice Insula. V čustvenem nagovoru je opozorila, da spomin nosi ne le spoznanje, ampak tudi odgovornost. Odgovornost – nikoli ne biti sokrivi ob tišini ali neukrepanju. Naloga naše gene-

tukaj vzniknili Rabska brigada, ki je šla pogumno v boj proti sovražniku. Minister je še poudaril, da si vsak narod želi živeti v miru, sožitju in ustvarjalnosti. Veseli pa ga, da pravica na koncu vedno zmagava, kot so zmagali tudi taboriščniki, ki so osvobodili taborišče Rab in se pridružili slovenskim partizanom.

Za vodenje in recitacije ter pričevanja nekdanjih taboriščnikov sta poskrbela Irena Ivič in Karlo Jemc, v kulturnem programu pa so nastopili sopranistka Dajana Lupič,

Venec pred obeliskom v spominskem parku na Rabu je položil tudi minister za obrambo Republike Slovenije Marjan Šarec.

racije je tudi to, da prenaša sporočilo miru za prihodnje generacije, ki naj živijo v lepšem svetu, občutljivem za težave soljudi.

Slavnostni govornik, slovenski minister za obrambo Marjan Šarec, je opozoril na to, da je bilo taborišče na Rabu zgolj končna posledica fašistične politike, ki smo jo tako Slovenci kot Hrvati občutili že vse od leta 1922, saj je bil nacizem zgolj vnet učenec fašizma. Zgodovina človeštva na žalost ni sestavljena

Minister je še poudaril, da si vsak narod želi živeti v miru, sožitju in ustvarjalnosti.

mlada saksofonistka Mara Španjol, trio bratov Jemc, harmonikar Nejc Jemc in trobilni kvintet s tolkalcem Orkestra slovenske vojske.

Po koncu prireditve so se udeleženci, iz Slovenije jih je prišlo več kot 150, ustavili še pri spomeniku, ki spominja na del taborišča Rab, namenjen otrokom, ženskam in starejšim moškimi, in tudi tam položili cvetje in sveče ter prisluhnili krajšemu kulturnemu programu.

Naj spomnimo, da je v koncentracijskem taborišču Kampor na Rabu v letih 1942 in 1943 trpelo več kot 15.000 taboriščnikov, med njimi tudi 1200 mladoletnih otrok. V taborišču je bilo največ Slovencev, Hrvatov in Judov. Umrlo jih je najmanj 1500. Po nekaterih podatkih naj bi predvsem zaradi lakote, boleznih in trpljenja umrlo več kot 4500 ljudi. Do zdaj je bilo evidentiranih nekaj več kot 1490 umrlih. Večji del taboriščnih knjig in drugega dokaznega gradiva so namreč italijanski fašisti uničili.

11. septembra 1943 so taboriščniki zajeli 2200 italijanskih vojakov in tako osvobodili fašistično taborišče Rab. Takrat so prijeli tudi komandanta taborišča, karabinjerskega podpolkovnika Vicenza Cuulija, ki so mu hoteli soditi v Sloveniji, vendar je med potjo v zapor v Crikvenici naredil samomor.

Jani Alič
foto: Iztok Pipan (TV Medvode)

DOGODKI Tradicionalno srečanje taboriščnic

Za mir bom govoril

Tradicionalno srečanje v Portorožu je privabilo veliko obiskovalcev iz Slovenije in zamejstva.

»Nikoli na vprašanje, kako so, niso odgovorile s sovraštvom, vedno z ljubeznijo. In če one ne govorijo s sovraštvom, pa imajo morda za to razlog, mi tega ne smemo dovoliti sami sebi,« je med drugim poudaril slavnostni govornik, predsednik Republike Slovenije Borut Pahor, 4. septembra na tradicionalnem srečanju taboriščnic in taboriščnikov, ukradenih otrok, izgnancev in drugih žrtev vojnega nasilja v Portorožu.

Srečanje v Portorožu je z leti preraslo v protivojno manifestacijo številnih žrtev vojnega nasilja. Z njim poudarjajo, kako pomembni so za naše preživetje solidarnost, sočutje in spoštovanje sočloveka. Zbrane je pozdravil tudi predsednik Taboriščnega odbora Ravensbrück Matjaž Špat, ki je med drugim dejal, da so se srečanja začela pred desetletji, ko so se nekdanje taboriščnice same začele zbirati, si izpovedovale svoje stiske, se objele in tako omilile boleče spomine na trpljenje in ponižanja. Čedalje bolj pa so se zavedale svojega poslanstva, da so kot žive pričevalke opomin za nas, predvsem pa za mladino, da se mora njihov glas slišati v širšem slovenskem prostoru.

Prireditve so se udeležili tudi predsednik ZZB NOB Slovenije Marjan Križman, evropski poslanec dr. Milan Brglez, predsednica mestnega odbora ZZB za vrednote

NOB Ljubljana Julijana Žibert, župan občine Piran Denio Zadkovič, predsednik Zveze policijskih veteranskih društev Sever dr. Tomaž Čas, generalni sekretar Zveze društev vojnih invalidov Slovenije Vladimir Pegan.

Tokratna slovesnost je potekala pod naslovom »Za mir bom govoril«, to je verz iz ene najlepših pesmi Karla Destovnika - Kajuha, ki se je rodil pred sto leti. Ob kratkih portretih posameznih nekdanjih taboriščnic in taboriščnikov, zapornic in zapornikov, izgnank in izgnancev ter ukradenih otrok so organizatorji obudili spomin na desetletno sodelovanje s predsednikom Republike Slovenije Borutom Pahorjem.

V kulturnem programu, ki je bil stkan v opomin iz spominov žrtev nesmiselnih vojn in pravičnega upora, so sodelovali Primorski partizanski pevski zbor Pinko Tomažič iz Trsta, Policijski orkester z dirigentom Tomažem Kmetičem, tenorist Martin Sušnik, Pevski zbor Osnovne šole Koper, Baletna šola Stevens, povezovalac in dramski igralec Domen Valič in številni drugi. Prireditve je kakor že nekaj let do zdaj zasnovala in realizirala Silvana Knok v sodelovanju s producentom Iztokom Pipanom, Taboriščnim odborom Ravensbrück ter tehnično podporo ekipe Televizije Medvode.

N. P., foto: Iztok Pipan

Srečanja se je udeležilo tudi nekaj preživelih taboriščnic in drugih udeležencev narodnoosvobodilnega boja.

Otroci pozabljene domovine

Predsednik republike Borut Pahor je 2. septembra, na predvečer slovesnosti Otroci pozabljene domovine, ki so jo pripravili ob 80. obletnici množičnega izгона in ločitve več kot 600 slovenskih otrok od njihovih mater v času druge svetovne vojne, v prostorih današnje Prve osnovne šole v Celju, mestu tedanjega zbirnega taborišča, sprejel gospo von Oelhafen in gospoda Acmana, ki ju je spremljala Nataša Konc Lorenzutti, soavtorica scenarija dokumentarnega filma o usodi ukradenih otrok Zajeti in izviro - Slovenski otroci Lebensborna.

Gospa von Oelhafen in gospod Acman sta v iskrenem pogovoru s predsednikom republike opisala svoji izkušnji izgube, iskanja in sprejetosti. Predsednik Pahor je pričevalcema izrazil občudovanje njunega poguma in se jima zahvalil, da svoji življenjski zgodbi delita z ljudmi in nas s tem opominjata, da mir ni samoumeven in si moramo zanj vedno prizadevati.

Delegacija ZZB NOB Slovenije, Koordinacijskega odbora žrtev vojnega nasilja in Taboriščnega odbora Rab-Gonars je pri osrednjem spomeniku in spominski plošči z imeni umrlih položila venec in cvetje ter prižgala sveče.

10. septembra 2023 odpravili na romanje na otok Rab, ne samo zato, da bi položili rože na grob toliko nedolžnih mrtvih, temveč tudi zato, da bi se uprli vsem oblikam nacionalizma, rasizma in imperializma.

O grozotah v koncentracijskem taborišču Kampor na Rabu je govoril tudi preživeli interniranec Slavko Malnar iz Hrvaške, ki so ga fašisti kot petletnega otroka skupaj z družino zaprli v taborišče Rab. Ob zapisih taboriščnic se je še posebej

iz zgodovine miru in sožitja, ampak zgodovine vojn in načinov prevladovanja nekaterih narodov nad drugimi. »Spet se blizu nas dogaja vojna, spet umirajo ljudje, spet matere skrivajo svoje otroke, ti spet ne morejo v šolo, so neke kot begunci prepuščeni na milost in nemilost drugih narodov, hvaležni za vsak obrok in vsako oblačilo,« je opozoril minister in nadaljeval: »Nam pa ta kraj govori tudi, da se vsako trpljenje enkrat konča.« Spomnil je, da je

V METEŽU ZGODOVINE Ob 80. obletnici

Tragedija družine Krempuš

ZZB za vrednote NOB Laško in KO ZB Rečica sta ob 80. obletnici smrti Ivana Krempuša, uglednega predvojnega in medvojnega aktivista, prvič pripravila spominsko slovesnost na domačiji, kjer so ga zadeli okupatorjevi strelji. Tokratne slovesnosti so se udeležili dva še živa Krempuševa otroka in številni domačini, ki se tragedije spomnijo iz pripovedi svojih staršev. Dogajanje tistega nesrečnega septembra leta 1942 in tragedijo družine je orisal Andrej Mavri, predsednik KO ZZB Laško, prireditelj, ki so jo s pesmijo popestrili Rečiški knapi, je pritegnila številne domačine.

»Mame se spominjam megleno, ko so mi po vojni pokazali njeno sliko, sem jo prepoznala, njenega obraza pa si nisem mogla nikoli priklicati v spomin,« obuja spomine danes 85-letna Ida Kučer iz Žalca, njen dve leti mlajši brat Mirko Krempuš pa se staršev sploh ne spomni. Zgodbo so otroci po vrnitvi iz nemških taborišč dolga leta sestavljali po koščkih, nekaj so se spomnili sami, nekaj so dodali sorodniki in sosedje, vrzeli so zapolnili razni zapisi. Večino spominov pa so potisnili globoko v pozabo.

Izdaja domačina

Ivan in Angela Krempuš sta gospodarila na domačiji Kladje pod Gozdnikom nad Laškim, na prevalu med Zasavjem in Savinjsko dolino, kamor se je Ivanova družina okrog leta 1930 priselila iz Roža na Koroskem. Do začetka vojne so se rodili štiri otroci: leta 1933 Milena, leto dni pozneje Vinko, leta 1937 Ida in dve leti zatem Mirko. Družina si je med sosedi ustvarila velik ugled, saj je bil oče Ivan sposoben gospodar. Takoj na začetku vojne se je aktivno vključil v OF, že od avgusta 1941 je bila pri njih javka kurirjev in aktivistov, decembra 1941 se je pri njih večkrat oglasil Sergej Kraigher. Pozimi 1941-42 so skrbeli za partizane Revirske čete in spomladi 1942 za borce I. štajerskega bata-

ljona. Usodnega 2. septembra 1942 sta dva domača izdajalca na domačijo pripeljala Nemce. Pred hišo so ustrelili partizana Ernesta Drakslerja - Marka in Mirka Košenino, ki sta se zadrževala pri Krempuševih. Očeta Ivana, ki je bil po opravih v Laškem, so prestregli spodaj v vasi Zgornja Rečica, in kot piše Andrej Mavri v knjigi Med Kojzico in Šmohorjem, mu je izdajalec Ivan Jelen v obraz povedal, da ga je izdal. Ivan se je skušal rešiti z begom, a so ga pokosile krogle.

Dober mesec pozneje so Nemci odpeljali še mamo Angelo in doma pustili same štiri otroke. Najstarejša Milena je štela le devet let. Zaradi terorja in množičnih izdajstev se sosedje in sorodniki domačiji niso upali približati in čez teden dni so prišli še po otroke. »Ko so prišli po nas, si je gestapovec Mirka posadil

Mirko in Ida Krempuš (foto: Jožica Hribar)

za vrat, drugi smo šli peš v dolino. Odpeljali so nas v neko celjsko šolo, kjer je bilo že polno otrok, in od tam v zbirno taborišče v Avstrijo. Mileno in Vinka so ločili od naju in tako je ostalo do konca vojne,« se spominja Ida Kučer. Za otroke se je začela triletna odisejada po nemških taboriščih, kjer so zanje skrbeli starejša slovenska dekleta, glavne pa so bile seveda nemške paznice. Vzgajali so jih v nemškem duhu,

najmlajši so bili namenjeni za posvojitve, med njimi tudi Mirko, a je bilo prej konec vojne. Osvobodili so jih zavezniki in jih pripeljali v Celje, kjer so čakali na sorodnike. Mlajši otroci večinoma sploh niso znali slovensko.

Nikogaršnji otroci

Za mamino smrt so otroci izvedeli šele po vrnitvi. Po zasliševanju v Laškem je njeno usodo zapečatil izdajalec Jelen, najprej so jo odpeljali v celjski Stari pisker, od tam pa v mariborske zapore, kjer so jo 4. novembra 1942 ustrelili. Njeno ime so otroci našli izpisano med imeni talcev v Mariboru in Gradcu, kjer je pokopana skupaj z drugimi slovenskimi žrtvami.

Po Krempuševih otroke je po vrnitvi v Celje prišla teta Lizika Gozdnikar in jih odpeljala na mamin dom

požgali, Dikčevi, kjer smo živeli, so spadali pod upravo v Savinjski dolini, kjer pa za nas niso hoteli slišati. Bili smo nikogaršnji, sirote, ukradeni otroci, to nas je spremljalo vse življenje,« pripovedujeta.

Ida in Mirko sta morala v rejo in vezi med otroki so bile pretrgane za vedno. »Ko bi nas vsaj pustili skupaj, potem bi bilo za vse štiri lažje in zagotovi bi ostali povezani! Tako pa smo se povsem odtujili, Milena in Vinko sta se umikala v svoj svet, morda tudi zato, ker sta bila starejša in sta se bolj spominjala.« Ido je k sebi vzela Fani Prodničar, prijateljica njene stare mame, ki je v vojni izgubila vse svoje, in zanjo ljubeče

Ida in Mirko sta morala v rejo in vezi med otroki so bile pretrgane za vedno. «Ko bi nas vsaj pustili skupaj, potem bi bilo za vse štiri lažje in zagotovi bi ostali povezani!»

skrbela. Pa novi oblasti ni bilo všeč, da jo vzgaja v krščanskem duhu, in so deklenco poslali v internat. Tam so pomanjkanje, osamljenost in žalost postali Idini stalni spremljevalci. Mirko je šel na kmetijo k Naprudnikovim, z njihovimi tremi hčerami so bili skupaj v taboriščih, njihova mama je umrla v Auschwitzu.

Časa za šolanje ni bilo veliko, najstarejša Milena je končala vrtnarsko šolo, pozneje se je preselila v Ljubljano in kmalu umrla, saj so se vsi štiri otroci iz taborišč vrnili precej bolehnimi. Ida je končala kmetijsko šolo, Vinko si je poiskal delo na Gorenjskem in je tudi že pokojni, Mirko se je zaposlil v rudniku v Savinjski dolini. Ustvarili so si družine, vezi pa niso obnovili, le Mirko in Ida sta ostala tesno povezana. Domačijo na Kladju so prodali, ko je Mirko postal polnoleten, o tragediji tam priča le spomenik. »Vsi štiri otroci smo bili zadnjič skupaj takrat, ko smo prodali naš dom, potem smo šli vsak po svoje,« pravi Mirko. Bolečine s sestro ne moreta skriti, zato je bila tokratna slovesnost še posebno čustvena.

Jožica Hribar

DOGODKI Vstajenje Primorske

Spomenik himni na Križni gori

Združenje borcev za vrednote NOB Ajdovščina - Vipava redno organizira srečanje pripadnikov veteranskih organizacij v spomin na rojstvo protifašistom in domoljubom izjemno ljube pesmi »Vstajenje Primorske«, ki dvigne na noge slehernega državljana, ki mu je mar trpljenja in preizkušenj Primorcev v času okupacije in boja za svobodo.

Letošnje srečanje, ki je bilo 3. septembra, so obogatili tudi pripadniki veteranskega policijskega združenja Sever zgornje Gorenjske, pohodniki veterani vojne za Slovenijo Ankarano-Triglav in Nanos-Triglav ter člani številnih drugih veteranskih združenj. Vsebinska prireditve na Križni gori v bližini mesta, kjer je Lev Svetek - Zorin 7. februarja 1944 prvič zapisal pesem s šestimi kiticami, je bila usmerjena k boljšemu vedenju o avtorju in aktualnemu nastajanju pokrajini v Republiki Sloveniji.

Svojo novo pravkar zapisano pesem je, kot sam pove v knjigi »Pri

svojih na svojem«, »prvič recital isti dan na mitingu zvečer v veliki sobi mogočne kmečke hiše na Križni gori.« Kot vemo in kot tudi čutimo ob prepevanju svoje himne, je ta pesem v bistvu slovenska, predvsem pa primorska rodoljubna pesem.

Pesem se je razširila prav zaradi italijanskega fašizma ter zatiranja primorskih Slovencev in narodnega boja proti fašizmu, ko je bila Primorska po Rapalski pogodbi priključena Italiji. Uglasbil in z avtorjevo odobritvijo jo je priredil Rado Simoniti leta 1968 za proslavo ob 25. obletnici splošne primorske vstaje ob padcu fašizma jeseni leta 1943. Za refren je uporabil melodijo refrena iz uglasbitve pesmi Bazovica skladatelja Frana Edvarda Venturinja, zato da bi pesmi povezal tudi na simbolni ravni.

Pesem je prvič izšla konec leta 1944 v zborniku propagandnega odseka IX. korpusa, zapisana v šestih kiticah. Druga, ena od dveh neuglasbenih, ima besedilo:

Prsi uporne, kako hrepenete ste dihati svobodni zrak iz gozdov; in ve pesti, kako si želele ste stresti raz sebe prokletstvo okov!

Original zbornika hrani Goriški muzej.

Lev Svetek - Zorin je bil pravnik in partizanski pesnik, rodil se je 15. februarja 1914 v Gornjem Logatcu. Bil je sin vladnega svetnika Rajka in Drage, rojene Gartner. Živeli so v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v Ljubljani, gimnazijo pa v Novem mestu in Ljubljani, kjer je začel tudi študij prava. Po dokončanem študiju in diplomi je leta 1941 postal odvetniški pripravnik. Po opravljenem odvetniškem izpitu se je 9. septembra leta 1943 odpravil v partizane. Do konca vojne leta 1945 je bil bataljonski politični komisar pri Ljubljanski brigadi. Opravljal je še več drugih funkcij. Bil je sodni inštruktor v štabu IX. korpusa NOV in POJ, tajnik okrožnega sodišča za srednjo Primorsko in predsednik

Spominsko obeležje himni na Križni gori.

okrožnega sodišča za zahodno Primorsko. Od 1945 pa do leta 1946 je delal v Beogradu kot inšpektor zvezne vlade. Leta 1946 se je vrnil v Ljubljano in vse do leta 1949 opravljal funkcijo docenta za delovno pravo na Pravni fakulteti, od leta 1950 do 1952 pa je bil višji pravni referent v ministrstvu za delo in ministrstvu za socialno politiko Ljudske republike Slovenije. Od leta 1952 je bil tudi pravni svetnik pri Republiškem zavodu za socialno

zavarovanje. Pod njegovim peresom so nastajali tudi razni priročniki in objave strokovnih razprav s pravnega področja. Pod vse zapisano pa se je vedno podpisoval s svojim partizanskim imenom Zorin.

Lev Svetek - Zorin se je podpisal tudi pod besedilo zmagovite pesmi »Mandolina« na prvem festivalu Slovenske popevke na Bledu. Umrl je leta 2005 v Sežani.

Priredil Jožef Krečič

■ DOGODKI Partizanski bolnišnici Franja in Pavla

Srečanje ranjencev in osebja

Na Hudem polju v Mrzli Rupi je 27. avgusta potekalo že 39. tradicionalno srečanje ranjencev in osebja partizanskih bolnišnic Franja in Pavla. Vsako leto in tudi letos je srečanje privabilo številne obiskovalce iz celotne Primorske, zamejstva in širše Slovenije. Iz leta v leto se srečanja udeležuje vse več pohodnikov, ki prihajajo z vseh strani. To vedno znova dokazuje, kako pomembno je, da ohranjamo spomin na hude in hkrati izjemno svetle čase narodnoosvobodilnega boja.

Posebno veličastna je bila udeležba več kot 20 praporščakov, med njimi tudi društva TIGR in Zveze društev General Maister.

Zbrane je nagovoril predsednik Društva vojnih invalidov severne Primorske, ki je skupaj s Klubom prijateljev partizanskih bolnišnic Franja in Pavla organizator srečanja, Franc Anderlič. Poudaril je pomen tovrstnih druženj in podal zavezo, da se bodo nadaljevala tudi v prihodnje.

Pozdrave sorodnih organizacij iz Furlanije - Julijske krajine je prinesel redni udeleženec srečanja, predsednik organizacije vojnih invalidov FJK Violino Pierino.

Slavnostni govornik na srečanju je bil general major Ladislav Lipič. »Organizatorja današnje slovesnosti poudarjam predvsem zato, da poudarim široko fronto organizacij civilne družbe, ki negujejo spomin na čas druge svetovne vojne, zgodovinsko vlogo slovenske partizan-

ske vojske in na čas, ko smo bili pomemben del zmagovite protihitlerjevske koalicije in smo bili na pravi strani zgodovine,« je dejal v uvodu in v nadaljevanju orisal humanost partizanske sanitete, ki jo je odlikovala izjemna organizacija, kakršno najdemo le redko kje v takratni Evropi.

»Zelo težko razumljivo je nenehno ponavljanje ljudi, da je bil upor zoper fašizem in nacizem nesmiseln in je povzročil veliko nepotrebnih žrtev, čemur bi se lahko izognili, kar pomeni, da bi na toplem počakali na konec vojne, saj bi za našo svobodo in prihodnost umirali drugi. Ali se ljudje, ki o tem govorijo, danes po pol leta vojne v Ukrajini vprašajo, zakaj je bil upor zoper fašizem in nacizem nesmiseln, oboroženi upor ukrajinskega naroda pa je kljub strahoviti premoči agresorja upravičen?« je opozoril Lipič.

»Danes ob vsem že povedanem o herojskem času reševanja ranjencev in bolnikov v drugi svetovni vojni, njihovem prenosu iz skritih bolnišnic na skoraj nepreglednem terenu do letališča Nadlesk ter njihovem transportu z letali v Italijo, o vsakoletnem pohodu v spomin na navedene dogodke ter o največji nevarnosti za obstoj takšne Evrope, kakršno smo poznali do danes in v katero smo upravičeno ponosno vstopili, je čas, da spregovorimo o miru,« s to mislijo nas je Ladislav Lipič pozval, da se ob svojem vsakodnevnem delu zavzemamo za mir in sožitje ter naj bodo vse naše dejavnosti usmerjene v ohranjanje spomina na vse, kar se je dogajalo v naši burni in tudi krvavi zgodovini.

Srečanje na Hudem polju je s partizanskimi in domoljubnimi pesmimi obogatila ženska vokalna skupina Zimzelen iz Nove Gorice. **Ingrid Kašca Bucik, foto: Jani Alič**

■ DOGODKI Bašelj

Partizanska bolnišnica Košuta

Ob tradicionalnem poletnem obisku območja, kjer sta od aprila 1944 do konca vojne maja 1945 delovali partizanska bolnišnica »F« Košuta in kurirska postojanka »S-19« v vznožju Storžiča nad vasjo Bašelj, je ta kraj partizanskih spominjanj v sobotnem dopoldnevu 27. avgusta obiskalo skoraj 20 udeležencev.

Čeprav je ta avgustovski čas še v obdobju poletnega dopustovanja in šolskih počitnic, se je pri članih OO ZB Preddvor našla volja in povzpeli smo se na območje delovanja partizanske bolnišnice Košuta, da poleg rekreativnega pohodništva tudi obudimo spomin na zdravljenje in medicinsko oskrbo ranjenih borcev NOB, kot tudi da se poklonimo sedmim ranjencem, ki so v tej partizanski bolnici umrli. Ob tem smo obudili spomin na začetke določevanja in izbiranja lokacije za posta-

vitev te bolnišnice, poimenovane tudi ambulanta »Košuta«.

Tudi o obnovi bolnišnice in namestitvi spominskih plošč so se osvežili spomini. V prijaznem in tovariškem razpoloženju so se udeleženci srečanja in pohoda oddejali in okrepcali iz lastnih nahrbtnikov. Med pogovori so padle pobude, da bi ta poletni termin pohoda nekoliko zamaknili v september, da bi privabili tudi šolsko mladino, ki bi jo tako seznanili z bogato kulturno in naravno dediščino ter z devetimi tukaj postavljenimi partizanskimi obeležji z bolnišnico Košuto in partizanskim grobiščem. Vsa ta obeležja imajo status in zaščito kulturnega spomenika lokalnega pomena. Kot se ob obisku pokopališča spodobi, smo prižgali sveče v spomin na junake in heroje tistega časa.

Franc Ekar

Skupina udeležencev pohoda do bolnišnice Košuta

■ V METEŽU ZGODOVINE Nemški okupator na Spodnjem Štajerskem (2)

Usoda hrastniških talcev in njihovih družin

Nevenka Troha

Nacisti so vse od avgusta 1941 izvajali represalije nad sorodniki partizanov in ubitih talcev. Februarja 1942 pa je bila sprejeta odločitev, da sorodnike (v najozjemem smislu te besede) ustreljenih, ki bi lahko s svojo navzočnostjo pomenili element vznemirjenja, na ustrezen način preselijo v stari rajh.

S Spodnjega Štajerskega so prvi transport sorodnikov izvedli 16. marca 1942, in sicer v taborišče Volkdeutsche Mittelstelle (VoMi) v Straubingu. Za njimi so poslali tudi njihove otroke. Ostrejšo obliko so tovrstne deportacije dobile poleti 1942, potem ko se je spomladi tudi na slovenskem Štajerskem znova razmahnilo osvobodilno gibanje in ko je državni vodja SS Heinrich Himmler 25. junija zahteval, naj obe pokrajini (Gorenjsko in Spodnjo Štajersko) pomirijo, tako da vse osebe, ki so se pregrešile »zoper rajh« in podpirale partizane, strogo kaznujejo. Moške naj pobijejo, ženske aretirajo in jih odpeljejo v koncentracijska taborišča, otroke pa v rajh. Tako naj bi aretirali tiste sorodnike, ki so živeli v skupnem gospodinjstvu z osebami: a) ki so bile ustreljene kot talci, b) za katere je dokazano, da so odšle v partizane, c) ki so padle kot partizani, in č) ki so bile ustreljene na begu.

3. avgusta zjutraj so policijski in orožniški oddelki začeli izvajati aretacije v celjskem in trboveljskem okrožju in do 6. avgusta so v Celje prepeljali 1262 ljudi. Po prever-

janjih so jih 293 izpustili. Najprej so ločili moške od 18. do 55. leta. V noči na 9. avgust so materam odvzeli otroke in nato moške in ženske odpeljali v koncentracijsko taborišče Auschwitz - Birkenau. Otroke, ki so jih pred tem rasno pregledali, so 10. avgusta odpeljali v osrednje zbirno taborišče organizacij VoMi in Lebensborna v Frohnleithnu pri Gradcu, bolehe in starejše od 55 let pa v razna taborišča za bolne in onemogle ljudi.

Podatki o številu odpeljanih otrok so različni. Verjetno je bilo na transportu v Frohnleithen 430 otrok, od tam so jih 18. in 19. septembra odpeljali v druga taborišča. Samo ti otroci in tisti, ki so bili aretirani v noči na 15. avgust, so bili določeni, da se popolno in dokončno vključijo v nemško skupnost, medtem ko so otroci poznejših preseljevanj odšli v taborišča skupaj z drugimi družinskimi člani. Dojenčke in otroke do treh let starosti so odpeljali prvotno v Mainburg v bližini Ingolstadta in nato v razne domove organizacije Lebensborn, kjer so bili nemškim družinam na voljo za posvojitev.

Tej največji akciji aretacij sorodnikov talcev in partizanov, izvedeni prve dni avgusta, je do sredine junija 1943 sledilo še pet akcij, a nobena ni bila tako obsežna. Preden so 15. avgusta 1942 popoldne v Celju ustrelili 95 talcev, so v noči na 15. avgust aretirali njihove sorodnike in jih odpeljali v zbirno taborišče v Celju. Število aretiranih ni ugotovljeno. Tudi tokrat so otroke ločili od staršev, ki so jih deporti-

rali v taborišče Auschwitz, otroke pa najprej v taborišče Frohnleithen in od tam v druga taborišča. Teh otrok je bilo verjetno več kot 170. V akciji, ki je bila 3. oktobra 1942, potem ko so 2. oktobra v Mariboru ustrelili 143 talcev, pa otrok niso več ločili od staršev. Družine so odpeljali najprej v Frohnleithen in nato v taborišče Weissmain pri Bayreuthu. V akciji, ki je bila 7. novembra 1942 in v kateri so aretirali 259 ljudi, so v taborišče Frohnleithen odpeljali 61 družin s 170 družinskimi člani. V akciji, ki se je začela 10. marca 1943, potem ko so v Mariboru ustrelili 25 talcev, so 13. marca v taborišče Frohnleithen odpeljali približno 160 ljudi. O zadnji akciji, ki je bila 9. junija 1943, podrobnejših podatkov ni.

Tako kot drugje po Spodnjem Štajerskem so poleti 1942 aretirali sorodnike ustreljenih talcev in nekaterih partizanov v Hrastniku. Tako je bilo 5. avgusta 1942 v tem kraju aretiranih 96 ljudi iz 29 družin. Zbirno poročilo za okrožje Trbovlje navaja, da je bilo taktat v celotnem okrožju aretiranih 420 družinskih članov, med njimi 98 otrok. V naslednjem streljanju talcev v Celju, ki je bilo 15. avgusta 1942 popoldne, je bilo ustreljenih 16 talcev iz Hrastnika. Tiste, ki so živeli z njimi v skupnem gospodinjstvu, so aretirali že v noči pred streljanjem, tako da so bili v času streljanja svojcev že v okoliški šoli v Celju. Gestapovci so jih nagнали na dvorišče, kjer so morali poslušati strele z dvorišča zaporov Stari pisker. V skupini 143 talcev, ki

so bili ustreljeni 2. oktobra 1942 v Mariboru, je bilo tudi šest Hrastničanov. Svojce so aretirali dan po streljanju in celotne družine poslali najprej v taborišče Frohnleithen in nato v Weissmain.

Tisti sorodniki, ki so jih avgusta 1942 z dvema transportoma prepeljali v Auschwitz, so tam v večini kmalu umrli. Tako jih je med 58 v Auschwitzu umrlimi sorodniki talcev in partizanov kar 51 umrlo do konca leta 1942, med njimi dva dojenčka, rojena v taborišču, sedem pa v letu 1943, pet med januarjem in marcem. Med umrlimi leta 1942 so štirje umrli že avgusta, petnajst septembra in dvanajst oktobra 1942. Zanje lahko z veliko gotovostjo trdimo, da so bili ubiti. Vojno je preživelo le 18 v Auschwitzu deportiranih članov družin talcev in partizanov iz Hrastnika. Le nekaj se jih je vrnilo domov pred koncem vojne, večina pa od maja do septembra 1945. V razna taborišča je bilo odpeljanih tudi 14 starejših sorodnikov talcev in partizanov. Vsi so vojno preživeli.

V otroška taborišča je bilo iz Hrastnika odpeljanih 34 otrok. Najprej so bili vsi odpeljani v taborišče Frohnleithen pri Gradcu, kjer so ostali do 18. septembra 1942, nato pa v razna otroška taborišča. Med njimi je bilo devet sinov oziroma hčera, drugi pa so bili bratje in sestre ustreljenih talcev ali partizanov. Najmlajši se je rodil 14. februarja 1942. Med 33 otroki, ki so se vrnili domov, jih je 15 ostalo brez obeh staršev, bili so namreč ustreljeni ali so umrli v Auschwitzu.

V razmislek

Med 54 talci iz Hrastnika, ustreljenimi leta 1942, je bila velika večina mladih aktivistov OF, za katere se moramo vprašati, kaj jih je gnalo v upor, saj so vedeli za streljanja talcev na tako imenovanem Spodnjem Štajerskem, ki so se vrstila vse od 30. julija 1941 dalje, pa tudi za deportacije v koncentracijska taborišča, saj je bila prva skupina Hrastničanov že julija 1941 deportirana v Mauthausen, preživeli pa so se vrnili februarja 1942. Morda je odgovor v odlomku iz pisma študenta prava Antona Bostiča, ki ga je napisal, tik preden je bil kot talec ustreljen 18. februarja 1942 na dvorišču mariborskih sodnih zaporov: »Ni sicer lahko pustiti življenje, ki ga pravzaprav še pričel nisem; toda v nadi, da boste že vi in vsi poznejši rodovi živeli življenje vredno človeka, mi daje pogum, da sem pred smrtjo miren.« To je bila torej zavestna odločitev za upor in zavedanje, da pri tem postavljaš na kocko svoje življenje.

Niso pa vedeli, da s tem postavljajo na kocko tudi življenje svojih najdražjih, saj takšne represije do poletja 1942 nemški okupator ni izvajal. Ti niso bili, vsaj velika večina njih ne, aktivni sodelavci osvobodilnega gibanja, ampak »klasični« civilisti, ki jih je represija dosegla zaradi sorodstvenih povezav. Skupaj je bilo tako v Hrastniku aretiranih 166 družinskih članov, od dojenčkov do ostarelih. Kar 59 jih je umrlo. **(Konec)**

KAJUHOVO LETO 2022 Mladostna ljubezen (9)

Kajuh in Brina

Vlado Vrbič

Marta Paulin s partizanskim imenom Brina je prišla v partizane v Bazo 20 v Kočevskem rogu le nekaj dni za Kajuhom. Nobenega pričevanja ni, da sta se poznala še iz časov ilegalnega delovanja v Ljubljani.

Ljubljanka je bila enajst let starejša od Kajuha, rodila se je namreč 5. avgusta leta 1911. Oče ji je padel v prvi svetovni vojni in živela je sama z mamo šiviljo in teto. Končala je trgovsko šolo in se zatem zaposlila na ljubljanskem radiu. S plesom se je začela ukvarjati šele pri dvajsetih letih, bila je ena najboljših plesalk v plesni šoli Mete Vidmar. Svoj prvi samostojni plesni nastop je imela v ljubljanski operi 9. decembra 1940, ki ga je potem ponovila še v Mariboru. S tem je bila njena plesna pot končana, saj jo je prekinila vojna, za vedno pa pokopale hude ozeblin nog, ki jih je dobila med pohodom legendarne XIV. divizije na Štajersko. Marta je bila poročena z literarnim zgodovinarjem Franetom Petrejem, vendar se je njuna dolgoletna zveza končala z ločitvijo že pred njenim odhodom v partizane. Več o življenju Marte Paulin Brine si lahko preberemo v zanimivi knjigi, ki jo je o svoji materi napisala Brinina hči Malina Snaj in je pri Mladinski knjigi izšla junija letos.

Tudi Kajuh je bil pred odhodom v partizane v resni zvezi s Silvo Ponikvar – o tem so ohranjene fotografije, pričevanja in seveda izjemna korespondenca, pa vendar ... Brutalne razmere partizanskega bojevanja, negotova usoda, iskanje bližine in topline lahko vplivajo na čustva in ravnanja ljudi, na njihova zblíževanja, ki jih v »normalnih« časih verjetno ne bi bilo.

ča možnost globljega odnosa. Sam se pri vsem iskanju virov in pisanju o Kajuhu vendarle nisem mogel izogniti občutku, da odnos med Brino in Kajuhom ni bil samo tovariški, temveč je bil tudi erotičen, seveda pa ne nujno erotičen v telesnem smislu. Kaj me je na to navedlo?

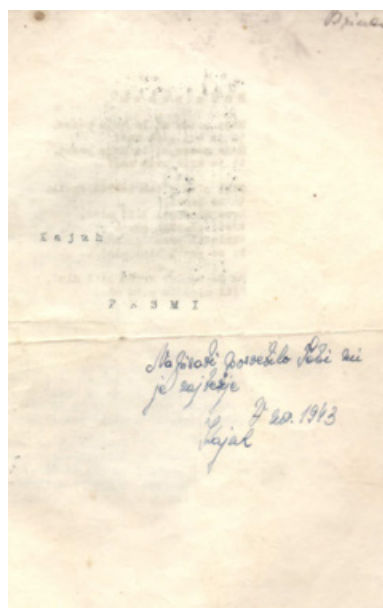
Brino in Kajuha lahko skupaj vidimo morda na desetih ohranjenih fotografijah, na treh sta sama, na nekaterih drugih pa skupaj s člani kulturniške skupine. Tiste tri fotografije, na katerih sta sama, po mojem kažeta na več kot na tovarištvo, oba obraza izžarevata toplino, navezanost in morda celo skrivnostnost pred ljudmi zatajevane ljubezni. Pa naj to ostane na ravni osebne presoje in ugibanja. Mimogrede: Brinin nežni obraz in krhka postava na fotografijah iz vojne skrivata njeno

Kajuh in Brina v Starem trgu pri Ložu leta 1943 (foto: Jože Petek)

dejansko osebnost – iz knjige Samo en ples je razvidno, da je bila že v osnovni šoli upornica, da se je dokaj pozno, a odločno in trmasto lotila plesa, da je bila svojeglava in uporna študentka plesa, in ni čudno, da je pozneje postala sodelavka Oslobojilne fronte in partizanka.

Drugi »argument« v prid mojim domnevam pa je seveda že nekajkrat omenjeni spominski zapis Vere Hreščak, članice kulturniške skupine in Brinine prijateljice, o zadnjih dnevih preboja XIV. divizije na Štajersko. Nastal je v začetku marca 1944 v mozirskih planinah, kjer sta se Brina in Vera zdravili – torej le dober teden dni po Kajuhovi smrti. To je najzgodnejše pričevanje in zaradi zgodnjega nastanka najverodostojnejše pričevanje o Kajuhovi smrti. V tem zapisu Vera pravi: »Stisnili smo se v majhno kuhinjo v prvem nadstropju hiše, kjer se je naselila stalna patrula. Umijemo si površno roke, Kajuh je nekaj uredil glede hrane in legel na posteljo. Brina leži poleg njega. Oba sta že zaspala, mi se še nekaj pogovarjamo...« opiše Brinino žalost, ko izve za Kajuhovo smrt: »Naenkrat vpraša Brina: »Kje pa je Kajuh?« »Najbrž je šel v štab,« pravi Janez. Jaz ne vzdržim več, rečem to: »Kajuh je padel.« Brina hoče k njemu. Joče. Šele sedaj sem zajokala tudi jaz. Saj nisem več normalna. Kot brezčuten predmet se zdim sama sebi. »Kajuh leži spodaj v kuhinji.« Pojdiva k njemu.« Napotiva se v temi iz sobe preko veže in po stopnicah navzdol. In tam je ležal v kuhinji na umazanem tlaku z glavo proti dvorišnim vratom. Roke ob telesu, glava rahlo obrnjena v desno. Levo

Posvetilo na zbirki, ki jo je Kajuh podaril Brini.

Brina je po vojni večkrat pripovedovala in zapisala o svojem tovariškem odnosu do Kajuha, o njenem sodelovanju, o tem, kakšen človek je bil (... Bil je enostaven, preprost in prepričljiv in njegove tople, dobre besede so našle tople odmeve. K temu je še prispevala njegova prikušana zunanjost, barva glasu, otroško prijazen smehljaj. Nikdar malo dušen je znal s svojim nastopom pričarati neomajno zaupanje, saj je njegova strastna beseda o tem, da bo jutri vse drugače, pregnala dvome v zmago ...). Nikoli pa ni spregovorila o njenem morebitnem ljubezenskem odnosu, ki ga morda celo ni bilo. O tem seveda ni nikoli govorila niti pozneje doma, pa vendar tudi njena hči v knjigi dopuš-

Brina in Kajuh v Starem trgu pri Ložu oktobra 1943 (foto: Jože Petek, arhiv družine Mešič, hrani Knjižnica Velenje)

lice krvavo. Obraz miren, neizpremenjen. Saj ne razumem, saj ne čutim, saj nisem več kot včasih. Odpeljati skušam Brino. Pogleda me z odsotnim pogledom, dvigne roko in kot da mi zaupa veliko in važno skrivnost, pravi: »Veš, jaz moram še ostati pri njem. Veš, res.« To je Verino pričevanje, ki na široko odpira pot v razmišljanje o globoki zvezi med Kajuhom in Brino.

In slednjič: Kajuh je Brini podaril enega od osemindesetih izvodov svoje prve pesniške zbirke, ki so jo natisnili novembra 1943. Ta izvod je Brina pozneje podarila Muzeju novejšje zgodovine v Celju, na njem pa je s Kajuhovo lično pisavo zapisano posvetilo Brini: »Napisati posvetilo tebi, mi je najtežje.«

Bralcu je seveda prepuščeno v presojo, ali navedena dejstva potrjujejo mojo razmisel o »erotičnem« odnosu med Kajuhom in Brino ali ne.

Po koncu vojne je Brina sicer nadaljevala plesno pot, a zaradi preživelih ozeblin med vojno zgolj kot

Po koncu vojne je Brina sicer nadaljevala plesno pot, a zaradi preživelih ozeblin med vojno zgolj kot koreografinja in priljubljena plesna učiteljica na Srednji vzgojiteljski šoli v Ljubljani.

koreografinja in priljubljena plesna učiteljica na Srednji vzgojiteljski šoli v Ljubljani. Že leta 1946 se je poročila s predvojnim prijateljem Vladom Schmidtom, profesorjem na ljubljanski Filozofski fakulteti.

V treh zapisih sem na kratko skušal orisati odnose Kajuha s tremi ženskami – Marijo, Silvo in Brino, ki so seveda poleg odnosa do matere Marije najbolj zaznamovali njegovo življenje.

Morda še drobni zanimivosti ob tem – vse tri Kajuhove »ljubezni« so bile od njega starejše – Marija sicer samo za leto dni, Silva in Brina pa za deset oziroma enajst let. In vse tri so se zelo kmalu po vojni poročile s svojimi prijatelji iz mladosti.

Jože Poglajen

Glas (za več) demokracije

Naši mediji že mesece, preden se bo iztek rok za prijavo kandidature za predsednika republike, objavljajo pravo poplavo anket, promocijskih fotografij, intervjujev, člankov, drugih vrst ugibanj in bolj kot ne na pamet napovedi, kdo bo konec leta nasledil B. Pahorja. Res je, da se je to obdobje ujelo s časom novinarskih kislih kumaric, toda vsekakor takšen cirkus ni v čast slovenskemu novinarstvu, ki že tako in tako ne kotira prav visoko. S tem, ko zganjajo kampanjo o samozvanih kandidatkah in kandidatih, med potencialne volivce vnašajo samo zmedo. Uradno bomo o kandidatih lahko govorili šele konec tega meseca, natančneje po 7. oktobru, ko bo znan dokončen seznam kandidatov za prestol »slovenskega kralja oziroma kraljice«.

Šele takrat bi napočil čas, da mediji te kandidate predstavijo, in še to, bi rekli po Bučarju, s tresočo roko, zavedajoč se, da je predsednik republike v našem sistemu realne oblasti precej nepomemben. Tako rekoč nobenih pristojnosti samostojnega odločanja o državnih zadevah nima, razen ko gre za podelitve odlikovanj in določanje, kdaj bo za nas navadne smrtnike dan odprtih vrat »predsedniške palače«. Vse drugo je predstava. Dobesedno. Koristno bi torej bilo, da bi mediji kandidate prikazovali v tej luči (ne)pomembnosti; da bi pri njih ocenjevali predvsem, ali se znajo primerno obnašati v javnosti, da nam ne bi delali sramote doma in v tujini! Vsa druga merila, politična usmerjenost, izobrazba, koliko imajo pod palcem, s kom so spali in podobno, so za izvolitev na to funkcijo odveč.

Morda bi namesto tračarij o samozvanih predsedniških kandidatih rajši odprli razpravo o (ne)potrebnosti splošnih volitev predsednika(ce) in stroških vzdrževanja predsedniškega dvora. Kot že rečeno, glede na relativno nepomembnost te funkcije v realnem političnem odločanju in upravljanju države so neposredne volitve čisto razkošje, ki bi se mu lahko zlahka odrekli – če že ne zaradi drugega, zato, ker nas veliko stanejo. Dvakratna izvolitev B. Pahorja nas je davkoplačevalce stala skoraj 11 milijonov evrov! Za nas je pomembna še ena stvar, namreč stroški urada predsednika republike. Ti znašajo 3,118.000 evrov na leto. Če torej seštejemo stroške volitev in stroške »dvora«, nas je vladavina B. Pahorja stala celih 42 milijonov evrov.

Prav nobene potrebe ni, da je v uradu zaposlenih več kot 40 ljudi! Glede na v ustavi zapisane predse-

dnikove pristojnosti bi zadostovali: tajnica, šofer in varnostnik, svetovalec za mednarodne odnose in mojster za protokol. Stroški bi se več kot prepolovili. Takole čez palec bi nas »naša slovenska kraljica« tako v dveh mandatih stala največ 15 milijonov evrov! Trikrat manj kakor Pahor! Mnogo bolj racionalno bi torej bilo, če bi pri tem posnemali Nemce. Tam svojega predsednika – ki ima približno enake pristojnosti kakor naš – izvolijo poslanci Bundestaga in enako število predstavnikov parlamentov šestnajstih zveznih dežel.

Ko že govorimo o stroških: naš državni svet, drugi dom parlamenta ali vsaj senat, kot se svetniki radi predstavljajo, čeprav je daleč od tega, nas v enem mandatu stane

skoraj 13 milijonov evrov. Svetniki v tridesetih letih delovanja za seboj niso pustili kakšnih velikih prispevkov k demokraciji, prej k vladavini strankokracije. Že ko beremo zapise ustavne komisije iz let 1990-91, je jasno, da je državni svet nastal kot plod neznanja, navidezne politične naivnosti in nasprotujočih si želja strank po še

enem vzvodu oblasti več. Takšna podoba kaosa interesov (občinskih, kapitalističnih, sindikalnih, kulturniških itd.) državni svet spremlja vseskozi v preteklih tridesetih letih. Skratka, državni svetniki so ne tič ne miš – so slepo črevo parlamenta, ki nas je kot že rečeno stalo približno 80 milijonov evrov.

Žal sicer precej meglenim predvolilnim obljubam navkljub ni videti, da bi ta vprašanja zanimala, denimo, Glas ljudstva ali – kar je bolj pomembno – vladne parlamentarne stranke. A bi bilo za vse nas koristnejše, da slednje, namesto da se ukvarjajo s sholastičnim vprašanjem, ali na predsedniške volitve poslati svoje kandidate ali ne, izkoristile to predvolilno evforijo za lansiranje – recimo temu – projekta za več demokracije. V njem naj bi ne bilo zgolj predlogov, kaj storiti z volitvami predsednika republike, ampak tudi konkretne spremembe zakona o volitvah poslancev, se pravi o ukinitvi volilnih okrajev in uvedbi absolutnega prednostnega glasu, s čimer bi volivci v svojih volilnih enotah lahko izbirali med enajstimi kandidati njihove stranke, ne pa da jim zdaj volilni štabi strank določijo le enega. In ne nazadnje, do prihodnjih volitev bi bilo treba v tem paketu sprožiti tudi resno razpravo o tem, kaj storiti z državnim svetom. Za resen premislek o spremembi vloge in volitvah predsednika republike ter obstoju in delovanju državnega sveta do teh volitev seveda ni več časa. Je pa dovolj časa do naslednjih.

Ko že govorimo o stroških: naš državni svet, drugi dom parlamenta ali vsaj senat, kot se svetniki radi predstavljajo, čeprav je daleč od tega, nas v enem mandatu stane skoraj 13 milijonov evrov.

V METEŽU ZGODOVINE Matjaževa vojska (1)

Povojne oborožene skupine

Martin Premk

Zanimivo je, da tisti, ki imajo polna usta »povojnih zločinov« ter prisegajo na resnico in pravico, nikoli ne omenjajo Matjaževe vojske, »križarjev« ali drugih povojnih oboroženih skupin, ki so v Sloveniji delovale še nekaj let po končani drugi svetovni vojni. Sicer so bile povojne oborožene skupine značilne tudi za preostalo Jugoslavijo, obstajale pa so tudi drugod po Evropi.

Prve oborožene skupine v Jugoslaviji so se pojavile že ob osvoboditvi Srbije jeseni leta 1944, ko so se četniki pod nemško zaščito umaknili proti zahodu v druge dele Jugoslavije, glavnina četnikov v Bosno. Od tam so v Srbijo začeli pošiljati različne diverzantske skupine, ki so napadale vojake in pripravljale upore proti novi oblasti. Te skupine so šolale in vodile nemške obveščevalne službe. Ob dokončnem umiku Nemcev iz Jugoslavije je tudi Draža Mihailović s svojo skupino četnikov odšel proti Srbiji. Do tja se mu je po nenehnih spopadih uspelo prebiti le z majhnim številom vojakov. Prav gotovo tja ni odšel, da bi s svojo skupinico sam premagal polmilijsko Jugoslovansko armado, ampak v pričakovanju tujega napada ali državljanske vojne. Zato ga je OZNA hotela hitro uloviti, po večmesečnih prizadevanjih je bil marca 1946 v okolici Priboja ujet s pomočjo Nikole Kalabića. Na velikem javnem sojenju v Beogradu je bil nato obsojen na smrt. Tudi v naslednjih letih po vojni je v Srbiji delovalo še več četniških skupin, januarja 1949 pa je ameriška CIA nad Srbijo iz letal odvrгла skupino četnikov, ki so jih kmalu polovili. Takrat je ameriški veleposlanik v Beogradu brzojavil ameriškemu zunanjemu ministrstvu, da morajo zaradi spremenjenih odnosov med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo prenehati pošiljati takšne skupine.

Na Hrvaškem so po vojni delovali križarji. Na začetku so bili to predvsem nekdanji ustaši, ki se ob porazu Nemčije niso umaknili, pozneje

so križarske skupine začele prihajati iz tujine. Zaradi podpiranja križarstva in obiskov ustaškega poveljnika Eriha Lisaka v zagrebški nadškofiji jeseni leta 1945 je bil naslednje leto obsojen tudi zagrebški nadškof Alojzij Stepinac, ki mu na velikem javnem procesu niso sodili samo zaradi medvojnih dejanj. Križarske skupine ustašev so leta 1948 hoteli v operaciji »10. april« (imenovani po

slaviji takoj po koncu vojne poleti leta 1945 krožilo okoli 11.000 različnih odpadnikov, to število se je do konca leta 1945 prepolovilo, do petdesetih let jih je ostalo še nekaj deset. Zadnji četniki so se predali ali so bili ujeti konec petdesetih let. V boju proti raznim oboroženim skupinam pa je od leta 1945 do 1953 padlo nekaj več kot 1100 vojakov in častnikov.

dnevu ustanovitve NDH) povezati v organizacijo z enotnim vodstvom iz tujine, soglasje k tej operaciji je dal tudi Ante Pavelić. Poskus je bil razbit v protioperaciji UDV »Gvardijan«, v kateri so polovili nekaj deset križarjev in vohunov. Ujetim križarjem so sodili na velikem javnem procesu v Zagrebu. Križarske skupine so organizirali tudi hrvaški duhovniki v Vatikanu, vodilno vlogo pri tem je imel dr. Krunoslav Draganić. Za delovanje teh skupin je po podatkih ameriških obveščevalnih služb denar in zlato za plačevanje operacij iz Švice prevažal ljubljanski škof Gregorij Rožman. Po informbirojevskem sporu se je delovanje križarjev končalo, zadnja ustaška teroristična skupina pa je v Jugoslavijo prišla leta 1972.

Takoj po vojni so močne oborožene skupine albanskih »balistov« napadale po Kosovu, kjer je še do leta 1947 divjala prava vojna. Boje med Jugoslovansko armado in albanskimi uporniki so povzročali mednacionalna nasprotja in še napol fevdalne razmere, ki so takrat vladale na Kosovu. Sicer je v Jugos-

slaviji takoj po koncu vojne poleti leta 1945 krožilo okoli 11.000 različnih odpadnikov, to število se je do konca leta 1945 prepolovilo, do petdesetih let jih je ostalo še nekaj deset. Zadnji četniki so se predali ali so bili ujeti konec petdesetih let. V boju proti raznim oboroženim skupinam pa je od leta 1945 do 1953 padlo nekaj več kot 1100 vojakov in častnikov.

slaviji takoj po koncu vojne poleti leta 1945 krožilo okoli 11.000 različnih odpadnikov, to število se je do konca leta 1945 prepolovilo, do petdesetih let jih je ostalo še nekaj deset. Zadnji četniki so se predali ali so bili ujeti konec petdesetih let. V boju proti raznim oboroženim skupinam pa je od leta 1945 do 1953 padlo nekaj več kot 1100 vojakov in častnikov.

Vojna v Jugoslaviji se je končala v Sloveniji. Ker se je čez njeno območje umikala nemška vojska z vsemi svojimi kvizlinškimi vojskami, so po Sloveniji še vse poletje 1945 krožile skupine četnikov, ustašev, pobeglih nemških ujetnikov in drugih tujih vojakov. Ob umiku Nemcev iz Slovenije pa so se skupaj z nemško vojsko umikali tudi domobranci: Slovensko domobranstvo iz Dolenjske in Notranjske proti Avstriji, gorenjski domobranci tudi proti Avstriji in primorski domobranci proti Italiji. V zmede se je predvsem iz najštevilnejšega Slovenskega domobranstva ločilo več vojakov, ki so se v skupinah ali sami začeli skrivati okoli svojih domov, največ okoli Novega mesta, kjer so tamkajšnje domobranske čete zamudile z umikom, zato je tam ostalo skoraj 2000 domobrancev. Nekateri so se pod vodstvom poveljnika Miroljuba Stamenkovića prebijali proti Avstriji, drugi so se reševali vsak po svoje. Nekateri so odšli domov in se poskrili, nekateri pa so ostali v skupinah, ki so čakale na prihod angleške vojske ali začel

tek nove vojne med Sovjetsko zvezo in zahodnimi zavezniki. Te skupine so se povečini skrivale in niso bile napadalne.

S svojo skupino je tako v okolici Šentruperta in Tržišča krožil domobranci nadporočnik Miha Benedičič. Njegova skupina naj bi sčasoma razpadla, avgusta pa se mu je pridružil domobranci poročnik Franc Guštin. Skupaj sta se potem zadrževala v okolici Mokrega Polja. Franca Guština je nato novembra 1945 blizu Mokrega Polja ujela OZNA, Miha Benedičič pa je s pomočjo lazaristov prek samostana na Taboru v Ljubljani pobegnil v Avstrijo. V Gorjancih naj bi se s svojo skupino zadrževal domobranci poročnik Demetrij Veble, pred vojno odvetnik v Novem mestu. Njegova skupina naj bi čez poletje razpadla, sam pa je bil septembra 1945 že opažen v Avstriji.

Na Notranjskem sta se okolici svojih domov skrivala medvojna črnorokca iz Velikih Lašč, Ivan Kožar in Vinko Levstik, s skupino nekdanjih domobrancev. Vinko Levstik se je tej skupini pridružil, ko je na Štajerskem ušel iz transporta vrjernih domobrancev, in od tam je

prišel v okolico svojega doma. Ta Kožar-Levstikova skupina, ki so jo opisovali kot zelo krvoločno, je 31. julija 1945 na cesti med Sodražico in Loškimi Potokom v zasedi pričakala in ubila dva partizana domačina. Zato je OZNA z javno ustrelitvijo kaznovala dva domačina, za katere so domnevali, da podpirata to skupino. Ustreljena sta bila na istem mestu, kot sta bila ubita partizana. Ivan Kožar in Vinko Levstik sta se do zime leta 1945 umaknili v Italijo, Vinka Levstika so v okolici domačega kraja opažali tudi v letih 1946 in 47. V Suhi krajini se je poleti 1945 s svojo skupino za-

drževal tudi četniški poveljnik in partizanski dezertir Janez Marn - Črtomir Mrak. S svojo skupino je skušal predvsem organizirati skrivače in kurirske poti do tujine, nato se je jeseni leta 1945 za njim izgubila sled. Po nekaterih podatkih je padel v boju, vendar je očitno odšel v tujino, šele dolgo po vojni so ga izsledili v Kanadi.

Ob hrvaški meji na Gorjancih in v Beli krajini pa je delovalo še več ustaških skupin, ki so vdirale tudi na slovensko ozemlje. Med hrvaškimi partizanskimi enotami in večjo skupino ustašev se je avgusta 1945 na hrvaški strani Trdinovega vrha vnela celo večja bitka, v kateri naj bi bilo ubitih več deset ustaških vojakov. Dve večji oboroženi skupini sta se poleti 1945 zadrževali na Štajerskem, skupina partizanskega dezertirja Štefana Urha - Poklača na Paškem Kozjaku in skupina častnika wehrmannschafta Aloisa Brudremana na Pohorju. Obe skupini sta se zapletli v več spopadov z Jugoslovansko armado in se do jeseni leta 1945 umaknili v Avstrijo.

Do konca leta 1945 v Sloveniji ni bilo več večjih skupin, ki bi tu ostale po umiku nemške vojske. Ve-

čina jih je razpadla, se umaknila v Avstrijo, njihovi pripadniki so se predali ali bili ulovljeni. Veliko nekdanjih vojakov se je predalo po amnestiji avgusta 1945, ki je predvidevala pomilostitev za vse vojake, če se prostovoljno predajo v mesecu dni. V Sloveniji so julija 1945 zabeležili še okoli 600 oboroženih ljudi, ki so se skrivali pred oblastjo, do konca leta se je ta številka zmanjšala na nekaj deset ljudi, predvsem posameznih »skrivačev«. Nekateri so se skrivali še nekaj let po vojni, zadnji skriti domobranci vojak je bil odkrit celo leta 1978.

(nadaljevanje v prihodnji številki)

DOGODKI Planina Kuhinja na Kobariškem

Odkrili spominsko obeležje

Pred tremi leti je na vsakoletni spominski slovesnosti v počastitev padlih v narodnoosvobodilnem boju v Krnskem pogorju KO ZB Kobarid podal pobudo, da se v spomin vsem padlim v prvi in drugi svetovni vojni in tudi civilistom, ki so se smrtno poškodovali v Krnskem pogorju, postavi spominsko obeležje. Skupaj smo združili moči občina Kobarid, Združenje borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin, Kobariški muzej, Fundacija Poti miru v Posočju in Planinsko društvo Kobarid in uspelo nam je uresničiti zamisel.

Pandemija zadnjih dveh let je preprečevala, da bi se obeležje postavilo že prej. Odkritje plošče je tako potekalo 11. septembra. Na planini Kuhinja se je zbralo več kot 250 ljudi, ki so prisostvovali prireditvi s slavnostnim govornikom dr. Vasjo Klavoro in kulturnim programom. Govornik je poudaril, da je obeležje, ki je posvečeno vsem žrtvam vojn v Krnskem pogorju

in tudi civilnim žrtvam, nekaj posebnega v slovenskem prostoru. Orisal je težke preizkušnje mladih vojakov v bojih na tem območju, zavzetje Krna, boje na Batognici in prvi vojni ter boje partizanov na planini Golobar, Rdečem robu, Batognici in Slemenju. Krnsko pogorje je bilo priča tudi številnim nesrečam. Poškodovanih in umrlih je bilo veliko planincev in alpinistov, še posebno na južni strani Krna. Kot član GRS je Vasja Klavora mnogokrat sodeloval pri reševanju, žal pa v veliko primerih ponesrečenec niso mogli več pomagati.

Spomnimo, da je med drugo svetovno vojno partizansko osvobodilno vojno v Krnskem pogorju napadala tako italijanska kakor pozneje nemška vojska. 26. aprila 1943 je bila na planini Golobar na skrajnem koncu Krnskega pogorja bitka med partizani Severnoprimskega odreda in italijansko vojsko. 18. julija 1943 je bila na območju Batognice do

Stadorja velika bitka med partizani Gradnikove brigade in elitnimi enotami italijanskih alpinov. Partizani so se iz obroča srečno izvili le z majhnimi žrtvami.

Največja večdnevna bitka slovenskih partizanov v Julijskih Alpah pa je potekala avgusta 1944 na območju od Rdečega roba do Mrzlega vrha. Nemška vojska z domobranci je z vseh strani napadala Gregorčičevo brigado. Nemci so imeli skoraj desetkratno premoč. Padlo je veliko partizanov, ki so se le s težavo prebijali skozi nemški obroč. Na te dogodke spominjajo obeležja na planini Golobar, Škrbini na Rdečem robu in planini Slemenju.

V kulturnem programu so sodelovali Mešani pevski zbori Posočja, učenci Podružnične šole Smast, harmonikar Glasbene šole Tolmin in recitator. Omenimo tudi, da se je vabilu odzval tudi pater Bogdan Knavs iz bazilike na Sveti gori, spregovoril je ne-

Na planini Kuhinji pod Krnom so odkrili spominsko obeležje padlim v prvi in drugi svetovni vojni.

kaj besed o pomenu spomina na vse mrtve in ploščo blagoslovil. Ob tej priliki so člani Društva Peski Vasji Klavora podelili častno članstvo v društvu. Na slovesnosti bili prisotni tudi člani pobratenih organizacij ANPI-VZPI iz Čedad in Nadiških dolin.

Na plošči, ki je pritrjena na kamen enake oblike, kot je gora Krn, je zgolj

napis: VSEM PADLIM IN PONESREČENIM V KRNSKEM POGORJU. Obiskovalci bodo po skeniranju QR-kode lahko dobili informacije o dogajanju med prvo in drugo svetovno vojno ter o nesrečah v Krnskem pogorju in se podučili o gori, ki je vzela veliko življenj.

Vojko Hobič, foto: Darja Gruntar

SPOMENIKI Partizanski spomeniki na Geopediji (8)

Tragedija Kisovarjeve družine

Cankar in Lipče sta hodila ob večerih poslušat radio k Štajnerju. Ko sta se pozno vračala, je stari Kisovar še bedel in prvo njegovo vprašanje je bilo: »Kaj je pa povedala tista radija?«

Stari mož je hlastno poslušal novice, ki sta mu jih pripovedovala, včasih sta jim še kaj dodala. Kakor številni je tudi stari Kisovar Nemce hudo sovražil in zato vsa vojna leta pomagal partizanom, kolikor je le mogel. Vojna mu je vzela tri sinove, toda mož ni klonil.

Nekaj izrednega je bil stari Kisovar, Lipčev in Rudijev oče. V teh letih je živel samo za svoja sinova partizana in narodnoosvobodilni boj. Tudi za druge borbe je bil izredna dobričina. Vsi partizani so bili njegovi sinovi. Njegova snaha, Rudijeva žena Julka, je za partizane skuhala nešteto večerij.

Kisovarjeva domačija leži v kotlini, ki se za hišo zapira v gozdno strmino, pred domačijo pa se odpira v ozko dolinico med njho-

Kisovarjeva domačija, Miklavž pri Taboru

čez travnik primahal v hosto. Ves srečen je sprejemal novice, bil je namreč silno radoveden, kaj se dogaja na frontah, in vsak nemški poraz, še tako neznan, ga je razveselil. »Preklete barabe!« je imel navado reči. Pa je bil sicer kristjan.

Nekega popoldneva se je iz smeri Vranskega zaslilo močno streljanje. Cankar je ugibal, katera partizanska enota se je spopadla z Nemci. Po nekaj dneh je izvedel od domačinov, da so v tem boju padli trije partizani, med njimi tudi Kisovarjev Lipče.

Drugi Kisovarjev sin, Rudi Jurhar, je bil že od pomladi v partizanih. Neko popoldne je prišel domov, da bi z očetom zaklala prašiča. Okrog enajste ure dopoldne je zagledal skupino vojaštva, ki se je približevala hiši. »Saj to so naši!« je vzkliknil, v tem pa že spregledal svojo zмотo. Pogнал se je po strmini in hudo ranjen obležal tik pred gozdom. Privedli so ga do očeta in

Nagrobnik Kisovarjevih na pokopališču Tabor

na vsak način hoteli dobiti od nje-ga priznanje, da pozna ranjenca. Oče je pomislil na Rudijevu ženo in otroka ter odločno odkimal. Ti trenutki so bili strašni za oba, vendar sta zmogla toliko moči, da sta drug drugega zatajila.

Nemški komandant je odredil zaplembo. Vojaki so znosili na voz vse, kar je bilo kaj vrednega. Na voz so naložili tudi Rudija. Žalosten sprevod je krenil izpred hiše. Zdaj šele je Julka videla, da imajo na vozu njenega moža vsega v krvi. To je bil zanjo grozen pogled. Pred volmi je korakal stari Kisovar in peljal najbridkejši tovor, ki ga je kdaj vozil v svojem življenju, svojega smrtno ranjenega sina, ki je bil pred dobro uro še svoboden partizan, zdaj pa nemočna žrtev v rokah rabljev.

Med potjo proti Grajski vasi je Rudi umrl. Očeta so odgnali v Celje in ga zaprli v Stari pisker. Pozneje se je izvedelo, da je Nemce na domačijo pripeljal gestapovski raztrganec in ovađuh Klobučar, doma iz Prebolda.

Stari Jurhar je bil na svoje sinove močno navezan, zato je le stežka prebolel izgubo obeh sinov. V partizanih sta bila še druga dva sinova, najstarejši Franc in najmlajši Viktor. Nihče ni slutil, da bo tudi najmlajši daroval svoje življenje na oltarju domovine. Umrl je skupaj s svojim nečakom Lipetom, ko sta z vojaškim motorjem drvela sporočit novico o zmagi in svobodi ...

Stane Gradišnik (po zapisu Rada Zakonjška - Cankarja)

KOMENTAR

France Križanič

Nadaljevanje gospodarske rasti

V prvi polovici leta 2022 je bil slovenski bruto domači produkt – BDP (vrednost ustvarjenih dobrin) realno za 9 odstotkov večji kakor pred letom ter za 11 odstotkov nad svojo ravnjo v enakem obdobju leta 2019 (torej v letu pred začetkom pandemije). Od tedaj do letos se je realno povečeval povprečno po 3,4 odstotka na leto. To je enaka povprečna rast, kakor jo je Slovenija dosegala v vsem obdobju po koncu finančne krize in posledic neoliberalnega udara, torej od leta 2014 dalje.

Gospodarska rast je sicer ugodna, a jo ogroža veliko povečevanje cen energetskih surovin. Če bo naši ekonomski politiki uspelo preprečiti vpliv okrepljenega položaja ponudnikov energentov (elektrike, zemeljskega plina, biomase, tekočih goriv ...) na dviganje stroškov gospodarstva in upad dohodka prebivalstva, se bo Slovenija lahko izognila grozeči stagflacijski krizi. In nasprotno, ko se bo dvig cen z energetskih borz prenesel v terminske pogodbe, po katerih končni porabniki kupujejo energijo, bo sledil ponudbeni šok v obliki recesije in izgubljanja delovnih mest v razmerah, ko bomo imeli tudi inflacijo.

Seveda bo treba za preprečevanje negativnih učinkov okrepljenega položaja ponudnikov energije na slovenskem trgu izvajati ustrezne ukrepe. Načrtovane subvencije potrošnikov oziroma odjemnikov energije pomenijo državno financiranje monopolnih dobičkov trgovcev in deloma proizvajalcev energije. Če že, potem je subvencije smiselno kombinirati s posebnim in visokim obdavčenjem dobička ponudnikov energije na našem trgu. Zaradi inflacije, ki so jo že povzročili in jo bodo še povzročali, je smiselno uvesti tudi velike akontacije za plačilo tega davka.

Načeloma bi kazalo uvesti krizno upravljanje na področjih različnih energetskih surovin: pri električni energiji z regulacijo ponudbe vključno z državnim interventnim uvozom ter delitvijo visokih stroškov tega uvoza na vse odjemalce, pri zemeljskem plinu s subvencijami za prilagoditev odjemalcev na druge energetske vire, pri tekočih gorivih s ponovno uvedbo modela določanja cen (tudi za odjem na avtocestah), pri biomasi s prepovedjo izvoza in regulacijo njene porabe za proizvodnjo električne energije ter zagotavljanje daljinskega ogrevanja. Vse omenjeno bo nujno kombinirati z ukrepi spodbujanja investicij v nove zmogljivosti za proizvodnjo električne energije, seveda prednostno iz obnovljivih virov.

Ukrepe pri kriznem upravljanju na področju ponudbe energije ter spodbujanje investicij v nove vire

energije bo treba izvajati v skladu s pravili delovanja EU in v tem okviru s pravili dodeljevanja državne pomoči. To bo zahtevalo ustrezno koordinacijo na ravni EU. V tej koordinaciji bo treba opozoriti tudi na prispevek regulatorjev oziroma Evropske komisije k enormnemu povečanju borznih cen električne energije že kakšno leto pred začetkom vojne v Ukrajini. Sedanji val stroškovne inflacije se je namreč začel zaradi velike rasti cen emisijskih kuponov v EU.

V obdobju po pandemiji covid-19 poteka še en pomemben proces. Višje obrestne mere v ZDA kot v evrski skupini so vplivale na pretakanje vlog (tako imenovani kratkoročni kapital) iz evrskega v dolarsko območje. Zato je začel naraščati devizni tečaj dolarja glede na evro. Proces so dodatno okrepila pričakovanja, da se bo nadaljeval. V enem letu se je tečaj evra do dolarja znižal za okoli 15 odstotkov. Merjeno po pariteti kupne moči sicer takšno gibanje tečaja evra do dolarja ni nepričakovano, saj za en evro dobimo desetino manj enakih dobrin (meri se tako imenovana košarica dobrin) kakor za en dolar.

Upad vrednosti evra do dolarja bo močno vplival na delovanje našega gospodarstva. Splošno je učinek znižanja deviznega tečaja močan, če ne povzroči trajnejše inflacije (začetni pospešek rasti cen, vezanih na višje uvozne stroške, je neizogiben), zlasti pa je ugoden za industri-

alizirana gospodarstva, sposobna povečati proizvodnjo ob rasti povpraševanja. Vpliv upada deviznega tečaja domače valute deluje na dano narodno gospodarstvo po tako imenovani »krivulji J«. Povečani stroški zaradi dražjega uvoza najprej učinkujejo na zmanjšanje proizvodnje, nato pa pride do izraza povečana konkurenčnost, ki okrepi povpraševanje in proizvodnjo. Vpliv na gospodarsko rast je precej večji od vpliva na recesijo, od tod tudi gibanje proizvodnje po krivulji J. Učinek povečanih stroškov nastopi takoj, učinek povečanega povpraševanja pa čez pol leta. Vpliv znižanja tečaja evra do dolarja ne deluje le preko povečane konkurenčnosti izvoznikov na trge zunaj evrskega območja, ampak tudi pri delu gospodarstva, ki v evrskem območju konkurira tujini.

Lahko se torej zgodi, da bomo imeli v Sloveniji beg dolgoročnega kapitala (investiranega v proizvodne obrate kovinskopredelovalne, kemijske, gumarske in drugih podobnih panog) zaradi nadpovprečne in trajne podražitve električne energije ter obenem rast proizvodnje in dodane vrednosti v celotnem sklopu gospodarstva, usmerjenega v izvoz na svetovni trg vključno s trgov evrske skupine.

Sedanji val stroškovne inflacije se je namreč začel zaradi velike rasti cen emisijskih kuponov v EU.

OBLETNICA 80 let od ustrelitve talcev

Družina Druzovič iz Selc

Med najbolj represivnimi ukrepi nacističnih oblasti v okupirani slovenski Štajerski je bilo streljanje talcev. Med ustreljenimi talci so bili tudi člani družine Druzovič iz Selc v Slovenskih goricah.

Vsa družina je sodelovala z Jožetom Lackom in pozneje s Slovenskogoriško partizansko četo. Zaradi izdaje so Nemci družino Druzovič iz Selc v Slovenskih goricah 13. julija 1942 aretirali in njihovo domačijo požgali. Odpeljali so jih na grad Borl, od tam pa v celjski Stari pisker, kjer so jih kot talce ustrelili 30. julija 1942. V Starem piskru so bili ustreljeni Gregor Druzovič (1883), Marija Druzovič (1884) in Antonija Druzovič (1924). Hčer Jožefo Druzovič (1925) so iz Borla odpeljali v nemško uničevalno ta-

Spomin na ustreljene člane družine Druzovič v Selcih niti po 80 letih ni pozabljen (Foto: Marjan Toš)

borišče Auschwitz na Poljskem, od koder se je živa vrnila 15. avgusta 1945. Ustreljenim članom družine Druzovič se vsako leto poklonijo

člani Zveze borcev za vrednote NOB in slovenskogoriški domoljubi. **M. T.**

AKTUALNO *Predsedniške volitve*

Kaj nam ponujajo kandidati?

Nataša Pirc Musar

V nedeljo, 23. oktobra, bomo državljani Republike Slovenije že drugič letos odšli na volitve. Tokrat bomo izbirali predsednika oziroma predsednico republike. Od njega/nje pričakujemo, da nas bo dostojno predstavljala/a v sosesčini in svetu, da si bo tam prizadeval/a za uresničevanje naših interesov in da nas bo doma s svojim zgledom, javnim delovanjem in avtoriteto usmerjal/a k temeljnim evropskim vrednotam, opozarjal/a oblast na nedopustna ravnanja in nas povezoval/a v trdno in v prihodnost usmerjeno skupnost.

Da bi se kot volivci lažje odločili, smo v ZZB kandidatom/kam za predsednika/co republike postavili nekaj vprašanj, ki še posebej zanimajo naše članstvo. Izbrali smo kandidate, za katere javnomnenjske poizvedbe kažejo oziroma je sicer mogoče pričakovati, da bodo dobili/e znatno število glasov, in so v času nastajanja tega prispevka že najavili/e svojo kandidaturo. To so: Milan Brglez, Janez Cigler Kralj, Anže Logar, Nataša Pirc Musar, Vladimir Prebilič in Ivo Vajgl. Gospod Cigler Kralj nam ni odgovoril in na ta način pošilja svoje sporočilo.

Odgovore Brgleza, Logarja, Pirc Musar, Prebiliča in Vajgla objavljamo v obliki, kakor so jih poslali, in v predvidenem obsegu z željo, da bi naše bralke in bralce spodbudili k udeležbi na volitvah in k premišljeni izbiri med kandidati.

Kako bi opisali vlogo predsednika Republike Slovenije?

Brglez: Predsednik republike mora v vseh trenutkih dostojno predstavljati Slovenijo in njene prebivalce navznoter in navzven, biti odgovoren in povezovalen ter s svojim delom in osebno držo zastopati vrednote in načela, ki so pripeljali do naše države in so vpisani v Ustavo Republike Slovenije. Gre za spoštovanje protifašizma, solidarnosti in socialne pravičnosti, človekovih pravic in človečnosti.

Logar: Predsednik republike je predsednik vseh Slovencev, brez razlike. Je povezovalec, ki spodbuja sodelovanje za prihodnost in na prvo mesto postavlja naše skupne vrednote in interese celotne Slovenije. Oseba, ki deluje na osnovi svojih političnih in mednarodnih izkušenj, oseba visokih moralnih standardov.

Pirc Musar: Funkcijo predsednice države vidim kot neizprosno varuhinjo ustave, varuhinjo našega pravnega reda in vrednot, ki bogatijo Evropo. Predsednica države mora biti steber tega varovanja.

Anže Logar

Sem borka za človekove pravice, socialno in pravno državo več kot dvajset let. Tako moje dosedanje delovanje, značajske lastnosti kot strokovne kompetence so temelj in zagotovilo, da to zmorem in znam.

Prebilič: Narava izvolitve (neposredno izvoljena funkcija) prinaša pravice in dolžnosti; med njimi je aktivno posredovanje stališč glede najpomembnejših aktualnih družbenih vprašanj in sodelovanje pri iskanju družbenega dogovora na področjih vsebinskih reform. Treba je zavzeti ničelno toleranco pri nepriemerni ravni komuniciranja političnih akterjev ter izbris vseh ekstremnih ravnanj političnih elit.

Vajgl: Predsednik Republike Slovenije je varuh zakonitosti, vladavine prava, etičnih norm in spoštovanja temeljnih usmeritev države kot države, v kateri je mir ena od največjih vrednot. Takšna vrednota so tudi tradicije in vrednote narodnoosvobodilnega boja, človekove pravice in svoboda medijev ter svoboda izražanja.

Kateri so po vašem mnenju glavni razvojni izzivi Republike Slovenije za prihodnjih pet let, ki jih boste obravnavali kot predsednik/ca republike?

Brglez: Povrniti Sloveniji ugled doma in v tujini ter povezati ljudi, politiko in institucije med seboj. Utrditi zavedanje o nujnosti drugačnega ovrednotenja pomoči in skrbi za sočloveka ter okrepiti solidarnost med ljudmi. Povezati generacije med seboj, da bi izkoristili vse prednosti prenosa izkušenj in znanja med ljudmi različnih generacij in da se nihče ne bi čutil izključenega iz družbe.

Logar: Ključni izziv je zagotovitev blaginje vseh prebivalcev, še posebej v luči zaostrenih gospodarskih in varnostnih okoliščin. Povečati je treba investicije v znanost, izboljšati konkurenčnost slovenskega gospodarstva, spodbujati mlade, zeleno preobrazbo ter iskati vsebine, ki nas povezujejo, ne pa delijo.

Pirc Musar: Kot predsednica si bom prizadevala za poenotenje ključnih vsebinskih področji, ki zadevajo vse nas ne glede na politično nazorske opredelitve, generacije ... in segajo čez meje enega mandata. Prednostne vsebine bodo zdravstvena in pokojninska reforma, podnebne spremembe in ekosistemi ter varnost v njenem najširšem pomenu: obrambna, prehranska, energetska, človekova.

Vladimir Prebilič

Prebilič: Obravnavanje trajnostnega razvoja na vseh področjih družbenega življenja; to mora biti glavna zapuščina prihodnjim generacijam. Nadalje ne smemo dopustiti razgradnje javnega sistema (šolstvo, zdravstvo, javni prostori ...) in nekaterih panog (energetika, prevoz ...), ki morajo ostati v državni lasti in enako dostopne vsem državljanom (decentralizacija). Ob privatizaciji država in državljani postanejo talec kapitalskih elit.

Vajgl: Odgovoriti bo treba na izzive ekonomske in energetske krize ter razviti gospodarski in družbeni koncept, ki bo zagotavljal harmoničen odnos med mladimi in starejšimi. Mlajšim je treba zagotoviti primerne študijske razmere, primerna stanovanja in perspektivno zaposlitev, da bi preprečili beg možganov, starejšim pa dostojno uživanje sadov njihovega dela, a tudi možnost, da tisti, ki še želijo delati in ustvarjati, to lahko storijo.

Kako vi osebno vrednotite narodnoosvobodilni boj in njegov prispevek k vzpostavitvi državnosti in razvoju Slovenije?

Brglez: Zame je to vprašanje »ne navadno«, ker je odgovor samoumeven. Brez upora proti okupatorjem, brez OF, partizank in partizanov in njihovega boja za svobodo in slovenstvo ne bi bilo samostojne Republike Slovenije in ne demokratične Evrope. Prav tako najbrž marsikje ne bi bilo več slovenskega jezika in kulture.

Logar: Spoštujem NOB in vse borce ki so se borili proti nacifašizmu in omogočili uveljavljanje slovenske državnosti. Žal smo bili med vojno in po vojni priča tudi komunistični kontrarevoluciji, ki je povzročila mnogo gorja nedolžnih žrtev.

Pirc Musar: Zame je narodnoosvobodilni boj najbolj domoljubno dejanje v zgodovini Slovenije in tudi najbolj prelomno. Brez tega boja bi bila naša novejša zgodovina drugačna. Dejstev, ki so zapisana v zgodovini Evrope, ni mogoče spreminjati, poskuse njenega prevrednotenja pa ostro zavračam. Zato je pomembno, da vrednote NOB prenašamo v generacije, ki prihajajo, pa tudi poštenje, ljubezen do sočloveka in Slovenije ...

Prebilič: NOB je brez dvoma slovenski narod zgodovinsko postavil na pravo stran; boj proti okupatorju, fašizmu in nacizmu je edina prava odločitev, ki so jo tedaj posamezniki lahko sprejeli ter zgodovinsko umestili slovenski narod v proti-hitlerjevsko koalicijo. To ne-

Ivo Vajgl

izbrisljivo dejstvo je premalokrat izpostavljeno, tudi v mednarodnih odnosih, kar bom kot PRS vztrajno izpostavljala. Hkrati pa je treba jasno povedati, da brez odporniškega gibanja in izjemnih žrtev na strani narodnoosvobodilnega boja samostojne in neodvisne Slovenije, kot jo poznamo danes, ne bi bilo.

Vajgl: Narodnoosvobodilni boj je bil največja kolektivna epopeja v zgodovini slovenskega naroda. Zmaga v drugi svetovni vojni na naših tleh je omogočila konstituiranje svobodne države, združene Slovenije, in odprla pot do slovenske državnosti, ki smo jo udeležili v letu 1991.

Kakšen je vaš odnos do »sprave«?

Brglez: Država mora narediti vse, da pride do pomiritve med ljudmi. Ampak temelj za pomiritev so zgodovinska dejstva, ki ločujejo pravilnost narodnoosvobodilnega boja od zavržne kolaboracije. Zavračam pa sleherne poskuse revizije in potvarjanja zgodovine, tudi opravičevanje povojnih pobojev.

Logar: Sprave ne postavljam v navednice. Je ključna za skupno prihodnost in sodelovanje. Za spravo moramo zato spodbujati odkrito in strpno razpravo.

Pirc Musar: Sprave ni mogoče doseči samo s podpisom nekega dogovora. Sprava je najprej osebno sprejemanje, odpuščanje, spoštovanje. Če so pri tem ljudem vzor tudi poenoteni voditelji, je le tako možno, da namesto nespoštovanja, sovraštva in nasilja zavladajo spoštovanje, zaupanje, sodelovanje, prijateljstvo.

Prebilič: Spravo je mogoče doseči izključno v intimnem okolju in med posamezniki. Država ali družba lahko zgolj ustvari okolje, kjer je to mogoče lažje doseči, nikakor pa ne more in ne sme pokroviteljsko poskušati spraviti posameznikov med seboj.

Vajgl: Sprava ni nekaj umetnega, sprava mora biti spontana, mora biti rezultat medsebojnega spoštovanja, spoštovanja bolečin in izgub, ki so bile prizadejane ljudem v drugi svetovni vojni, priznanje krivde za to, da je vojna na naših tleh bila bratomorna vojna in da ima za to odgovornost tisti, ki je usmerjal in izvajal kolaboracijo z nacizmom in fašizmom.

Na katerih spominskih proslavah naj bi uradno sodeloval/a predsednik/ca republike z izkazovanjem državnih časti?

Milan Brglez

Brglez: Na vseh državnih proslavah (ob državnih praznikih) ter tudi na proslavah, ki so pomembne za utrjevanje vrednot iz Ustave Republike Slovenije.

Logar: Na vseh, ki nosijo sporočilo pietetnega spomina in prispevajo k spravi.

Pirc Musar: Svetovni dan spomina na žrtve holokavsta, Dražgoše, dan upora proti okupatorju, dan priključitve Primorske k matični domovini ob koncu druge svetovne vojne, otok Rab, osvoboditev koncentracijskega taborišča pod Ljubljem in tudi manjše slovesnosti, ki gojijo odgovornost spominjanja na zmagoviti NOB.

Prebilič: PRS mora sodelovati na vseh državnih proslavah, hkrati pa je smiselno sodelovati na tistih, ki poudarjajo vlogo in pomen na področju državotvorja slovenskega naroda.

Vajgl: Predsednik republike mora sodelovati na vseh proslavah, na katerih se spominjamo tako dogodkov v času NOB kot tudi dogodkov, ki so povezani z nastankom slovenske države in dogodki, ki so se odigrali v času oboroženih bojov za lastno državo.

Poleg navedenih smo kandidatki in kandidatom za predsednika republike postavili še naslednja vprašanja, na katera naj bi odgovorili z DA ali NE:

- Ali je v šolskih programih treba okrepiti obravnavo narodnoosvobodilnega boja in njegovih vrednot?

- Ali se strinjate, da je treba v Sloveniji zakonsko prepovedati javno uporabo fašističnih in nacističnih simbolov?

- Ali menite, da je bila povojna obsodba generala Rupnika pravična?

- Ali se boste kot predsednik/ca republike udeležili prihodnje proslave v Dražgošah?

Štirje kandidati so na vsa postavljena vprašanja odgovorili DA. Logar pa pravi, da je v šolah treba govoriti tudi o komunistični kontrarevoluciji, da podpira prepoved vseh totalitarnih simbolov, da je bil Rupnik kolaborant, ki pa bi moral imeti pravico do pravičnega sojenja, kar v povojnem času ni bilo zagotovljeno in da se bo udeležil vseh proslav, ki bodo namenjene pietetnemu spominu in bodo spodbujale proces sprave.

V SLIKI IN BESEDI

Kokra:

Po decembrski vstaji na Gorenjskem 10. decembra 1941 je bila med drugimi oblikami boja proti okupatorja sprejeta tudi odločitev, da se z napadi onesposobi in zaustavi cestni promet na obeh karavanških cestnih prehodih in cestah Jezersko-Kokra ter Ljubelj. Partizanske akcije in sabotaže so postajale vse bolj učinkovite in kot odgovor na to je nemški policijski general Karl Brenner ukazal trem nemškim bataljonom, da požgejo tri vasi, med njimi tudi Spodnjo Kokro. To se je 20. julija 1942 v Kokri tudi zgodilo. Ob požigu Spodnje Kokre so Nemci ustrelili 13 domačinov. Nato so iz begunjskih zaporov pripeljali še 11 talcev in jih ustrelili, 26 žensk in otrok pa so iz vasi Kokra odpeljali v nemška taborišča.

Spominska slovesnost v Kokri

Občinski odbor ZB Preddvor skrbi za ohranjanje 21 partizanskih spominskih obeležij na območju občine Preddvor, ki so tudi razglašeni za spomenike lokalnega kulturnega pomena. V Spodnji Kokri OO ZB Preddvor tradicionalno vsako leto pripravi spominsko slovesnost v spomin na žrtve. Osrednje obeležje v Kokri je postavljeno na simbolnem mestu, na pogorišču z 20. julija 1942. Že leta 1952 se je sestel gradbeni odbor v okviru Zveze borcev Kokra v sestavu Bogataj, Bergant in Dolinar, pridružil pa se jim je jezersko-kokrški župnik, velik slovenski domoljub, poet, planinec in pisatelj Joža Vovk. Od Škofjiskega ordinariata je Zveza borcev dobila dovoljenje za postavitve tega pomnika na cerkveni posesti.

V tradicionalni spoštljivi spominski slovesnosti ob prisotnosti praporov ZB so vaščani Kokre Irena Rezman, Andrej Krč in Branko Rezman k spomeniku položili venec. V kulturnem programu sta poleg opisa vojnih dogajanj v Kokri, ki jih je opisala Mirjan Črnač, in tragedij v Sp. Kokri Polonca Hribar in Vilma Zavadlav recitali Kajuhove pesmi. Tako smo se spomnili tudi 100. obletnice Kajuhovega rojstva. Prvič pa je bila prebrana pesnitev Braneta Dežmana, očeta partizana so Nemci ustrelili v Kokri, Ponošna si vas Kokra, ki jo je recital Božo Janež, predsednik območnega združenja ZB Kranj. Na slovesnosti je bil prisoten tudi župan občine Preddvor Rok Roblek, ki je pozdravil prizadevanja OO ZB Preddvor, da vztrajno skrbi za ohranjanje kulturnih spomenikov narodnoosvobodilnega boja. Poudaril je tudi, da vsaka tragedija, boj in bitka naredijo človeka še močnejšega in bolj neuklonljivega.

Franc Ekar, predsednik OO ZB Preddvor, pa je v nagovoru med drugim poudaril, da bo treba vrednote, kot so tovarštvo, domoljubje in svoboda, vsaj malo osvežiti, jih pobilžje občutiti in na novo prebrati njihove vsebine in dolžnosti.

Franc Ekar

Vodiška planina, Žlan:

Ob 81. obletnici ustanovitve Cankarjevega bataljona je Združenje borcev za vrednote NOB Radovljica pripravilo tradicionalno srečanje pri Partizanskem domu na Vodiški planini. Navzoče je pozdravila predsednica združenja Danijela Mandeljč in v nagovoru poudarila, da je smisel tovrstnih srečanj v spominjanju nekdanjih dogodkov in ohranjanju zgodovinskih dejstev. Slavnostni govornik, predsednik ZB KO Radovljica - Lesce Jakob Demšar, pa je spomnil, da smo ustvarili državo, ki je simbol narodnega ponosa, temelj pravne in gospodarske varnosti in simbol suverenosti, kar pa so nam številne oblasti ukradle, vendar smo Slovenci vedno znali stopiti skupaj in je prav, da to storimo tudi zdaj. V kulturnem programu je bil dan poudarek Karlu Destovniku - Kajuhu, slovenskemu pesniku in udeležencu narodnoosvobodilnega boja, saj letos mineva sto let od njegovega rojstva.

12. avgusta pa je ZB KO Bohinj že trinajstič pripravil proslavo v počastitev spomina na prvega padlega talca v Bohinju, Franca Podlipnika, in vseh žrtev druge svetovne vojne na tem območju. Proslava je potekala na prireditvenem prostoru Hanssenove skakalnice na Poljah. Slavnostni govornik je bil župan občine Bohinj. V nagovoru je poudaril pomen proslave in spomina na Franca Podlipnika ter vseh padlih borcev in talcev iz Bohinja. Prav je, da tem ljudem vsaj enkrat na leto izkažemo čast, položimo vence v njihov spomin in se jih spomnimo, saj le tako ohranjamo spomin na grozodejstva, obenem pa ohranjamo zgodovinska dejstva. V nadaljevanju je podrobno pojasnil prizadevanja za ohranjanje spomenikov in obeležij. Porajajo se težnje lastnikov zemljišč, kjer so ti spomeniki postavljeni, po njihovi odstranitvi, občina pa na tem področju stori premalo. Pojasnil je, da je v Bohinju vpisanih

307 enot nepremične kulturne dediščine, od tega 111 spominskih objektov in krajev ter 17 drugih objektov in naprav. Občina Bohinj nameni za vzdrževanje, restavriranje in obnovo kulturne dediščine v povprečju 30.000 evrov na leto. Dotaknil se je tudi zdajšnjih dogodkov doma, predvsem pa po svetu, v upanju, da nam ne bo treba postavljati novih spomenikov junakom, ki bi tvegali in dajali svoje življenje za svobodo in mir. Ne smemo si dovoliti, da nam domoljubje, tovarštvo, poštenost, solidarnost in druge civilizacijske vrednote izginejo izpred naših oči. Nastopile so pevke Kulturnega društva Bohinj, ki so zapele nekaj partizanskih in domoljubnih pesmi, med njimi tudi Kajuhove, saj je letos njegovo leto. Na kitari jih je spremljal Emil Šubelj. Z enominutnim molkom smo se poklonili vsem žrtvam, nato je delegacija pred spominsko ploščo na stanovanjski hiši Žlan 2 položila venček in prižgala svečo.

Martin Gorišek, foto: Dušan Bavčar

Veliki Podljuben:

Člani Združenja borcev za vrednote NOB Novo mesto, ki delujemo v krajevnih organizacijah Birčna vas, Podgrad in Uršna sela, ter člani Združenja borcev za vrednote NOB Straža smo skupaj pripravili in izvedli pohode po poteh spominov in tovarštva ter spominsko slovesnost pri spomeniku NOB v Velikem Podljubnu, MO Novo mesto.

Pohodi so potekali po treh pohodnih smereh, ki so se združile v partizanski vasi Veliki Podljuben. Na domačiji Šmajdek so se nam pridružili tudi krajanji in drugi, skupno se nas je zbralo več kot 90 udeležencev. Odšli smo do spomenika padlim in pobitim partizanom, kjer je bila spominska slovesnost ob 79. obletnici tragičnih dogodkov v tem kraju. Pod streli okupatorja in njegovih pomagačev je padel prvoborec in organizator partizanskega boja

v tem rajonu, Franc Šali iz Vavte vasi, do smrti pa so pobili še dva krajana Velikega Podljubna, aktivista OF.

Z venčkoma, svečo, minuto tišine, pozdravi in v kulturnem delu z branjem pesmi Karla Destovnika - Kajuha smo se poklonili spominu na padle borce. Tovariš Franci Šali je v svojem govoru še posebej poudaril pomen miru za razvoj in napredek v sodobni družbi. Žal je dež prekinil program, ki smo ga nadaljevali pod streho na Šmajdkovi domačiji.

Po slovesnosti smo se družili ob tradicionalni klobasi in pijači. Zahvalili smo se vsem za zgledno sodelovanje pri pripravi dogodka in donatorjem. Bogdan Mali

Postojna:

Na dan zmage, 9. maja, je naša 99-letna partizanka Anica Cucek obiskala učenke in učence prvega letnika Srednje zdravstvene šole v Postojni. V 45-minutni predstavitvi je na kratko spregovorila o svojem otroštvu pod Italijani in življenju v partizanih. Minute so hitro tekle, zato z učenci, ki so jo z zanimanjem poslušali, žal ni mogla v celoti deliti svojih spominov.

Težko je strniti njeno bogato življenje v tako kratek čas. Je pa na kratko opisala dogodek iz otroštva: »V šolo sem hodila pod italijansko oblastjo. Otroci v šoli nismo smeli govoriti slovensko. Italijanske učiteljice so nas od začetka učile italijansko. Moram priznati, da nam ta jezik ni kaj preveč dišal. Kljub temu sem se rada učila in bila med boljšimi učenci. Tako je prišel

Anica Cucek na obisku pri srednješolcih v Postojni

dan, ko nam je učiteljica najavila, da nas bo obiskal inšpektor za šolstvo. Dejala je, da bodo boljši učenci prejeli uniforme, v katerih ga bodo pričakali. Naslednji dan je prinesla dve ženski in dve moški uniformi. Bila sem med njimi. Presrečna sem jo držala v roki, najprej krilo, potem pa še bluzo. Komaj sem čakala, da jo oblečem. Učiteljico sem prosila za dovoljenje, da se grem v uniformi pokazati mami. Presrečna sem stekla proti domu, da bi ji pokazala, kaj sem dobila za nagrado. A tisti trenutek, ko me je mama zagledala, je zakričala, naj to fašistično uniformo takoj slečem. Kot sedemletna deklica sem bila žalostna, a vedela sem, da ima mama prav. Preoblekla sem se in vrnila uniformo, češ da ni prava zame. Zaradi imitve uniforme me je bilo pozneje strah učiteljicega odziva, a nisem imela težav. To je le delček Aničine pripovedi, ki je učence tako pritegnila, da so jo želeli kar poslušati. Na koncu so jo presenetili s šopkom rož. Ob koncu našega srečanja smo se dogovorili, da se spet srečamo jeseni.

Katja Vuga

Izola, Goričko:

Člani Združenja borcev za vrednote NOB Izola smo se 10. junija odpravili na tradicionalni obisk k prekmurskim soborcem za vrednote narodnoosvobodilnega boja. Dvodnevni izlet smo izkoristili še za ogled nekaterih znamenitosti na Goričkem, obiskali smo naše rojake na Madžarskem, zadnji dan pa prisostvovali proslavi stoletnice Društva Primorci in Istrani v Prekmurju v vasi Benica, ki leži prav v »kljunu« Slovenije. Primorci in Istrani so se v najbolj vzhodni del Slovenije preseljevali kot begunci prve svetovne vojne in zaradi fašističnega preganjanja.

Člani Združenja v Vrta spominov in tovarštva, v ozadju je cvetoča japonška vrba.

Najganjlivejši je bil obisk Vrta spominov in tovarštva v Petanjcih, kjer nas je pričakal in po njem vodil Marjan Šiftar, sin ustanovitelja Vrta dr. Vaneke Šiftarja. Zgodba nastanka tega vrta, ki je eden od devetih botaničnih vrtov in arboretumov v Sloveniji, je posebno zanimiva, tako kot njegovo poslanstvo. Vrt ima simbolne in dejanske korenine v dveh vrbah žalujkah, ki ju je zasadila mati Vaneke Šiftarja ob sedanjem vhodu v Vrt v spomin na svoja dva sinova, ki sta padla kot partizana. Na skoraj dveh hektarjih vrta, sonaravno urejenega na nekdanjem dvoriščnem delu posestva Šiftar, uspeva nekaj sto dreves in grmičevja, avtohtonih ali presajenih z raznih koncev sveta, z botaničnimi posebnostmi ali s simbolnim pomenom, vezanim na drugo svetovno vojno. Tako spominjajo na številna prizorišča človeškega trpljenja in umiranja v Evropi, bitke za obstanek ter hrepenenja po svobodi, vse pa je vezano na večno prizadevanje za mir, razumevanje in miroljubno sodelovanje v svetu. Zgodovinsko in simbolno vrednost vrta potrjujejo tudi skulpture s svojimi humanističnimi in simbolnimi sporočili na prostem. V vrtu sta zasadila drevesa tudi dva nekdanja predsednika Slovenije, Milan Kučan in Danilo Türk, ki je v knjigo vtisov zapisal, »naj Vrt spominov in tovarštva postane eno od žarišč slovenske misli za prihodnost«.

Tudi predsednika Pahorja so povabili, da zasadi spominsko drevo, in to kar trikrat, vendar se vabilu ni odzval.

Vlasta Beltram

Gradišče:

V vasi Gradišče je 8. julija potekala spominska slovesnost v spomin na požig vasi in izselitev vaščanov na ta dan pred osemdesetimi leti. Spominska slovesnost je bila organizirana v sodelovanju z vaščani Gradišča, Združenjem borcev za vrednote NOB Kamnik, Društvom izgnancev Kamnik - Komenda in občino Kamnik. V imenu kamniške občine se je prireditve udeležil in prisotne nagovoril podžupan Bogdan Pogačar, v imenu Združenja borcev za vrednote NOB Kamnik pa je prisotne nagovoril predsednik Igor Kanižar. Slavnostni govornik je bil občinski svetnik Igor Žavbi.

Vas Gradišče je bila pomembno oporišče Kamniškega bataljona, kjer so vaščani negovali ranjene partizane, Nemci pa so se nad njimi maščevali 8. julija 1942. Gradišče so izropali in požgali, moške so ločili od svojcev, jih zastražili, nato pa jih navdse kruto žive zažgali v Vačlarjevem skednju, pred tem so vsem prestrelili še noge. Njihove domove so požgali, žene in otroke pa odpeljali v nemška taborišča. Krajevna skupnost Šmartno v Tuhinju je ta verjetno najbolj tragični dogodek v času druge svetovne vojne leta 1977 izbrala za svoj krajevni praznik.

Slovesnosti so se udeležili vaščani Gradišča, KS Šmartno in drugih krajev, praporščaki in predsedniki domoljubnih organizacij, člani Društva izgnancev Kamnik in svetniki občine Kamnik. Povezovalka programa je bila Tatjana Cevec Drolc, v programu pa so sodelovali ljudski pevci Tuhinjske doline in recitatorka Anja Kralj Železnik.

Igor Kanižar

Radlje ob Dravi:

Člani ZB NOB Radlje ob Dravi smo 7. avgusta sodelovali na tradicionalni uri zgodovine v okviru Vuzeziških dnevov. Ker se vsako leto izmenjujemo pri organizaciji, so tokrat učno uro priredili veterani Policijskega veteranskega društva Sever za Koroško. Uro je pripravil in vodil Vinko Mlinšek. Dotaknil se je predvsem dogodkov na Koroškem in delovanja milice v letu 1990, ki so širši javnosti bolj malo poznani. Priprave na osamosvojitve so namreč tak-

V SLIKI IN BESEDI

rat potekale v strogi tajnosti. Po končani uri zgodovine je sledila osrednja proslava v čast domoljubju.

Na proslavi je sodelovalo večje število praporščakov veteranskih organizacij. Slavnostni govornik je bil župan občine Vuzenica Franjo Golob. Z obiskom nas je znova počastila naša prijateljica partizanka, tovarišica Valerija Skrinjar Trvr, ki nam je podala pomembno sporočilo, da moramo spoštovati in ohranjati svobodo, saj je kot nežen otrok. Svobodo je treba negovati. V drugi svetovni vojni so nam partizani priborili svobodo in postavili teme-

lje današnji samostojni Sloveniji. Brez narodnoosvobodilnega boja bi bili Slovenci obsojeni na izbris. Leta 1991 je Slovincem uspel naslednji korak in priborili smo si samostojno državo. Po proslavi je sledilo druženje članov veteranskih organizacij: Združenja borcev za vrednote NOB Vuzenice, Veteranov vojne za Slovenijo, veteranov Policijskega veteranskega društva Sever za Koroško, častnikov in praporščakov koroških veteranskih domoljubnih društev. Hvala članom ŠTD Sv. Primož, ki so poskrbeli za pogostitev. **Matjaž Tomažič**

Puč v Martinj Vrh:

3. septembra je na Puču v Martinj Vrh pri Potočnikih potekala slovesnost v spomin na boj gorenjskih partizanov proti okupatorju in ustanovitev Škofjeloškega odreda ter Gorenjskega vojnega območja septembra 1944.

Slovesnost je povezoval Gašper Murn, ki je zbranim predstavil najpomembnejše dele življenja Karla Destovnika - Kajuha, v program pa je vključil tudi nekaj recitacij njegovih del. Za glasbeni del kulturnega programa sta poskrbela Anton Habjan in Nejc Jemec, ki sta s pesmijo in glasbo pričarala odlično razpoloženje. Slavnostni govornik je bil podžupan občine Železniki Matej Šubic in v govoru je predstavil nekaj najpomembnejših prizadevanj slovenskega odporiškega gibanja med drugo svetovno vojno.

Prejemnice srebrnih plaket ZB NOB Slovenije

Tradicionalno so se na srečanju podelila tudi priznanja Zveze združenj borcev za vrednote NOB Slovenije. Letos so srebrne plakete prejele kar tri naše članice, in sicer Majda Demšar, Mateja Markelj in Jerneja Tolar. Vse tri so članice Kulturnega umetniškega društva France Koblar Železniki, prek katerega z združenjem sodelujejo pri izvedbi številnih slovesnosti v Selški dolini. Delujejo v timu, katerega učinkovitost je vidna ob obisku katere koli prireditve, ki jo pomagajo organizirati. Združenje izredno ceni njihovo pripravljenost za sodelovanje in se nadeja še mnogo skupnih projektov. Srebrne plakete je podelil slavnostni govornik Matej Šubic, dobitnicam pa je ob podelitvi čestital tudi predsednik združenja Franc Lušina. **Franc Lušina**

Črna:

Pred osemdesetimi leti, 9. julija 1942, se je v Potoku v Črni zgodil strašen zločin. Nemški okupator je tega jutra umoril 51 ljudi, prebivalcev okoliških zaselkov v dolini Črne. Vsak prebivalec doline je izgubil nekoga: brata, prijatelja, soseda, očeta ..., družinske člane ubitih pa so odpeljali v nemška taborišča.

Ob 80. obletnici zločina smo se člani ZB za vrednote NOB in svojci ustreljenih zbrali pri grobnici, postavljeni leta 1949 po načrtih arhitekta Marka Zupančiča. Poleg ustreljenih talcev so v grobnici pokopani še partizani, 64 borcev, padlih v zadnji nemški ofenzivi 1944/45 na Črnicu. V imenu Zveze borcev za vrednote NOB Kamniška Bistrica nas je pozdravila Milena Brajer in orisala takratne dogodke. Slavnostni govornik Darko Nikolovski nas je spomnil, da dogodki, ki se jih spominjamo ob takih obletnicah, niso le daljni spomin pre-

Grobnica je bila postavljena leta 1949.

teklosti, ampak opomin za prihodnost, da vsa ta izgubljena življenja dajejo življenjsko moč naši besedi, kulturi, pesmi, našim ljudem, ki živijo v tej dolini. V spomin žrtvam je delegacija položila venec pri grobnici in na kraju ustrelitve.

Navzoče je pozdravil in se jim zahvalil podpredsednik ZB za vrednote NOB Kamnik Dušan Božičnik. Zahvaljujemo se še vsem navzočim praporščakom pod vodstvom Mira Potočnika.

Jernej Brajer

Kranj, Podblica:

Ob 80. obletnici smrti Viktorja Kežarja, ki je padel 28. avgusta 1942 med napadom Nemcev na štab 1. grupe odredov nad Jamnikom na Jelovici - njegovo truplo so vaščani našli šele mesec dni pozneje v bližini Bele peči nad Podblico - so ZB NOB Kranj, KO ZB NOB Besnica - Podblica in KS Podblica pripravili spominsko slovesnost. Med 45 udeleženci prireditve so bili tudi svojci Viktorja Kežarja z Jesenic, partizan Janko Potočnik, člani domače in sosednjih organizacij ZB NOB, vaščani Podblince in domačini, ki vzorno skrbijo za spominsko obeležje Viktorju Kežarju.

V kulturnem programu so članice KO ZB NOB Besnica - Podblica recitirale pesmi Karla Destovnika - Kajuha. Dve pesmi, Počiva jezero v tihoti in Šivala je deklica zvezdo, je na trobenti zaigral Samo Erzar Frantar.

Spominu na padlega so se s polaganjem venca k spominski plošči poklonili člani ZB NOB Besnica - Podblica. Ob spomeniku, delu akademskega

slikarja in kiparja Vinka Tuška, za katerega sanacijo je poskrbela KO ZB NOB Besnica - Podblica, je slavnostni govornik Asim Aliđžanovič med drugim poudaril: »Velike so bile žrtve za to, kar imamo danes, za našo svobodo, za katero so se borili štiri leta. Mnogi svobode niso dočakali. Zato je naša dolžnost, da se mi, ki to svobodo danes uživamo, s spoštovanjem poklonimo spominu na žrtve narodnoosvobodilnega boja.«

Lado Nikšič, foto: Srečko Frelih

Plešce:

Obmejna vasica na hrvaški strani reke Čabranke Plešce je bila v začetku avgusta leta 1942 kraj zločina nad civilnim slovenskim prebivalstvom. V roški ofenzivi je bilo tega veliko, okupator ni prizanašal nikomur. Posebnost tega zločina je, da je bilo tu umorjenih deset naključno izbranih moških iz vasi Črni Potok na slovenski strani. Pet desetletij, kolikor je obeležje stalo na kraju zločina, se je zelo poznalo in zob časa bi izbrisal spomin na še en zločin. Več let so z različnih strani prihajale pobude za obnovo, toda meja, epidemija, predvsem pa pomanjkanje denarja so bili velika ovira. Razumevanje slovenskega ministrstva za obrambo in občine Kočevje je bilo odločilno za začetek obnove. Člani ZB za vrednote NOB iz Kočevja in Osilnice so si skupaj z združenjem antifašistov iz občine Čabar razdelili delo in s pomočjo Kamnoseštva Erjavec iz Kočevja je bila obnova izpeljana.

Obnovljeno spominsko obeležje

Slovesnost ob končanju del in odkritju obnovljenega obeležja je potekala 13. avgusta v vaškem kulturnem domu v Plešcih. Zbranih je bilo 150 domačinov in gostov. Ob prijetnem kulturnem programu z recitacijami in partizanskimi pesmimi v izvedbi skupine Binklarji iz Starega Kota je bilo razpoloženje neponovljivo. V pozdravnih besedah prirediteljev in gostov sta bila posebej poudarjena meddržavno sodelovanje in sodelovanje med občinami. Poudarjeno je bilo tudi sodelovanje med antifašističnimi združenji, posebej pa sodelovanje ljudi na obeh straneh meje.

Po koncu prireditve je bilo slovesno odkritje obeležja, kar so ob polaganju cvetja in prižiganju sveč storili sorodniki in potomci ustreljenih. Prisotni sta bili delegaciji SABO mesta Čabar in ZB za vrednote NOB Kočevje. Zatem je sledilo tovariško srečanje.

Dušan Zamida

Cerklje na Gorenjskem:

OO ZB za vrednote NOB Cerklje na Gorenjskem je s pohodom po Poti spomina in tovarištva pri grobišču na Brezovici obudil spomin na 80. obletnico napada in padle borce Druge grupe odredov in Kokrškega odreda - Krvavške čete. Pohodniki so na Pečeh na grobu neznanega padlega partizana prižgali svečo, pot nadaljevali do spominskega obeležja v Spominskem

parku tovarištva Davovec in po 30 minutah hoje prišli do spomenika na Brezovici, grobišča padlih borcev Druge grupe odredov in Krvavške čete.

13. avgusta 1942 je 80 nemških vojakov in 25 raztrgancev v zasedi pričakalo in napadlo partizane. V nepričakovanem napadu je bilo ubitih 16 borcev, od tega 13 borcev Druge grupe odredov in trije borci - vodniki Krvavške čete. Tovariš Jernej Logar je orisal dogodek, položili smo venec, udeleženci pohoda pa smo zapeli partizansko pesem Počiva jezero v tihoti. Ob vračanju na izhodiščno mesto so se pohodniki ustavili še pri leta 1944 požgani domačiji na Davovcu, kar so storili Nemci.

Pot spomina in tovarištva

Praporščaki, pohodniki in člani Združenja borcev za vrednote NOB so pri lovski koči s spominsko slovesnostjo obudili spomin na 13. avgust 1942. Slavnostni govornik, tovariš Božo Janež, je v svojem govoru orisal namen in pomen pohoda Druge grupe odredov z Dolenjskega preko Gorenjskega na Štajersko in dejal: »Ali so bili izdani? Javka pri lovski koči Rada Hribarja na Brezovici je bila izdana, saj so iz Krvavške čete dva dni pred napadom pobegnili trije borci in se prijavili v dolini - Mejaču v Komendi. Vodnik ene od skupine vodnikov, Miha Perko, pa se je 11. avgusta ob napadu na Kranjčev bataljon predal Nemcem in jim po vsej verjetnosti povedal, da je glavna Druge grupe odšla proti Krvavcu.

Nemški general Karl Brenner je ukazal in z urjenja v Šentvidu pri Ljubljani so s tovrnjaki v Kokro pripeljali 80 orožnikov in 25 Slovincem - raztrgancev. Od sedla nad Davovcem proti javki pod lovsko kočjo so se razporedili v zasedo, pričakali in napadli enoto.

Napadena in razbita enota se je po napadu zbrala na območju Krvavca, se spočila in kljub izgubam nadaljevala pot proti cilju, Štajerskemu, v boj proti okupatorju in domačim pomagačem ter preprečila izseljevanje Slovincem.«

Govor je končal z mislijo iz pesmi Franca Ankersta Svarilo:

»Tovariši, branimo izborjeno!

Branimo samostojnost, jezik, mejo!

Povejmo svetu jasno in odločno:

ta kos sveta je naš! Slovenci tu živimo!»

Z recitacijami tovarišice Irene Mežek in tovariša Janeza Martinčiča ter petjem partizanskih pesmi ob spremljavi harmonike smo obudili spomin na padle borce.

Božo Janež, foto: Lado Nikšič

Kisovec:

Nogometno športno društvo Svoboda Kisovec je avgusta praznovalo 90. obletnico ustanovitve. Počastitve visokega jubileja se je udeležila tudi delegacija Krajevne organizacije ZB Kisovec - Loke. Ob tem slovesnem dogodku in kulturnem programu je delegacija KO položila žalni venec v spomin padlim nogometašem med drugo svetovno vojno. Na spominski plošči so vpisana imena 18 nogometašev (Robert Anžlovar, Vinko Čebin, Peter Drgan, Mirko Drnovšek, Janez Drnovšek, Leopold Eberl, Franc Hudomalj, Ivan Jevšnik, Jože Jedločnik, Egon Mostar, Ivan Petelinkar, Alojz Pečar, Jože Polc, Slavko Pintar, Franc Ravnikar, Anton Strmljan, Viktor Tonko in Slavko Žibret) in prvega predsednika nogometnega kluba Franca Gostiše ter podpredsednika Roberta Lebeničnika, ki so bili žrtve fašizma. Njihov prispevek k zgodovini kluba in njihova življenja so dokaz, da vse to ni bilo zaman. Ime kluba Svoboda Kisovec in njihovi barvi, rdeča in bela, so ostali enaki vse do danes. Spominsko obeležje je dano v upravljanje predstavnikom kluba in zanj vseskozi vzorno skrbijo. Namen plošče poleg vsebine napisane je spomin in opomin vsem generacijam pri vzgoji vseh selekcij igralcev v klubu. Zgodovina se ne sme ponoviti!

Janez Krznar

Hrastnik:

Člani Združenja borcev za vrednote NOB Hrastnik smo 25. avgusta 2022 obiskali razstavo »Tihi pomniki preteklosti uporništva v Zasavju« v sliki in besedi. Na razstavi je mogoče videti slike spomenikov, ki predstavljajo uporništvo naših prednikov, obenem pa nas spominjajo na razmere in čas, opozarjajo na grozote, ki se ne smejo ponoviti, in pona-

V SLIKI IN BESEDI

zarjajo upanje v lepšo prihodnost. V povojni državi so bili v Zasavju postavljene spomeniki, posvečeni uporji proti okupatorju, žrtvam med narodnoosvobodilnim bojem in medvojnemu revolucionarnemu gibanju. Izmed vseh spomenikov razstava predstavlja tiste, ki imajo poleg spomina na dogodke tudi umetniško in trajno vrednost. Razstava je na ogled galeriji Mašinhaus v nekdanjih prostorih rudnika v Hrastniku.

Danijela Kovač

Vršič:

Člani ZB Murska Sobota se skupaj z ZB Lendava in člani Društva Slovenija Rusija vsako leto udeležimo slovesnosti pri Ruski kapelici na Vršiču. Povezujeta nas dva simbola: kapelica padlim ruskim vojakom v prvi svetovni vojni in spomenik zmage v središču Murske Sobotje, posvečen padlim partizanom in rdečearmejcem v drugi svetovni vojni. Začetek je bil skromen, in

Udeleženci izleta na Vršič so se ustavili tudi v Frankolovem.

sicer pet udeležencev pred desetimi leti, letos pa je bilo že 40 udeležencev. Obisk Vršiča vedno povežemo še z obiskom kakšnega partizanskega obeležja na poti domov. Letos smo se ustavili in položili venec v spomin žrtvam v Frankolovem ter zapeli dve partizanski pesmi. Tudi vožnjo smo popestrili s petjem pesmi.

Nada Mladenovič, Lada Klara

Ozeljan - Šmihel:

Zadnji nedeljo v avgustu krajevna skupnost Ozeljan - Šmihel praznuje krajevni praznik. Letos smo ta praznik še posebej posvetili spominu na 80. obletnico, ko je bil na Vodciah nad Ozeljanom ustanovljen prvi Primorski partizanski bataljon Simona Gregorčiča. Sestavljali so ga borci Spodnje vipavske in Zgornje vipavske čete, Tolminske čete, Brkinske čete in Kraškega minerskega voda. Poveljeval mu je komandant Jože Lemut - Saša. Dvanajst borcev bataljona je bilo razglašeno za narodne heroje.

Krajevna organizacija združenja borcev za vrednote NOB Ozeljan - Šmihel in Združenje borcev za vrednote NOB Nova Gorica sta s pomočjo krajevne skupnosti in Turističnega društva pripravila kulturni dogodek s položitvijo venca k spomeniku padlim v narodnoosvobodilnem boju. Ob udeležbi pomembnih gostov je bil glavni govornik evropski poslanec Matjaž Nemeč.

Kulturni program je s partizansko pesmijo oblikovala ženska vokalna skupina Zimzelen iz Nove Gorice pod vodstvom dirigenta Uroša Ceja in z recitacijami Tine Biaggio.

Kot vedno je na koncu zadonela primorska himna Vstajenje Primorske. Pomen spomina na take dogodke je velik in nadejamo se, da ne gredo v pozabo.

Ljubica Gruzovin

Štjak:

Ob 81. obletnici prihoda partizanskih čet na Kras in v spomin na začetek organiziranega upora proti okupatorju je na Ocinci pri Štjaku 28. avgusta potekala tradicionalna proslava, ki so jo tudi letos ob sežanskem občinskem prazniku pripravili občina Sežana, Združenje borcev za vrednote NOB Sežana in Občinski odbor ZB za vrednote NOB Sežana, Krajevna skupnost Štjak in Lovska družina Vrabče - Štjak.

Ob praporščakah, ki so na prizorišče prikorakali pod vodstvom veterana vojne za Slovenijo Bruna Kocjana, in sežanskem mešanem pevskem zboru, ki prav letos praznuje 20-letnico svojega delovanja, so se zbrali številni gostje, med njimi sežanski častni občan Srečko Rože, sežanski župan

David Škabar, ki je imel tudi pozdravni nagovor, župani sosednjih občin in zagovorniki vrednot narodnoosvobodilnega boja. Slavnostni govornik, predsednik ZB NOB Slovenije Marijan Križman, je poudaril veličino narodnoosvobodilnega boja in kalvarijo Primorcev, ki se je začela že v prvi svetovni vojni. Obenem je opozoril na prizadevanja borčevske organizacije za preimenovanje državnega praznika vrnitve Primorske v priključitev Primorske. O ustvarjanju novega praznika občine Trst pa je dejal: »In ne pozabimo, da je v tistem času čudnega trgovanja zunanjih ministrov Italije in Slovenije prišlo do novega praznika tržaške občine. Tržaške oblasti so sprejele predlog župana Roberta Dipiazze o prazniku, s katerim bodo po navedbah desne večine v mestu obeležili osvoboditev Trsta izpod jugoslovanskih partizanov, ki so se umaknili 12. junija 1945, in ne 1. maja, ko so Trst osvobodili partizani. To so dosežki prejšnje vlade in predsednika države, ki so v Bazovici uspešno prezrli žrtve IX. korpusa in 4. armade padlih za osvoboditev Trsta. Ostale so le žrtve fojb, ki jih Italijani štejejo v tisočih in s tako prirejeno zgodovino seznanjajo dijake in študente, o agresiji Italije na Slovenijo brez vojne napovedi, mučenih in žrtvah pa nič.« Ob tem je še dodal, da italijanski šolski kurikulum ne pozna izrazov fašizem, okupacija, genocid nad slovenskim narodom.

Kulturni program, ki ga je povezovala Janja Novoselc, sta ob partizanskih pesmih, ki jih je pod taktirko Andreje Tomažič Hrvatina zapel sežanski zbor, oblikovala še gledališki igralec Rafael Vončina z interpretacijo poezije letos umrlega režiserja, pesnika in vsestranskega kulturnega delavca Bojana Podgorška ter Darko Nikolovski, ki je ob letošnjem Kajuhovem letu pripravil besedilo in režiral monodramo o življenju in delu pesnika in narodnega heroja z naslovom Rad bi vam povedal zgodbo.

Olga Knez

Tirna:

V Tirni so 4. septembra v kotanji, kjer je 14. aprila 1945 padel kurir Vladimir Skvarča - Gad, odkrili obnovljeno spominsko obeležje. Dogodek je v sodelovanju z občino Zagorje ob Savi, ki je financirala obnovo, organizirala krajevna organizacija Združenja borcev za vrednote NOB Šentlambert, ki pokriva območje krajevnih skupnosti Šentlambert in Tirna.

Zagorski župan Matjaž Švagan je v slavnostnem nagovoru dejal, da je pomembno obnavljati pomnike, povezane s časom druge svetovne vojne: »Morda bi kdo zamahnil z roko ob tej drobni obnovi, vendar je sestavni del spoštivega odnosa do preteklosti, iz katere rasteta sedanost in prihodnost.« Predsednik KS Tirna Jože Čibeja pa je poudaril, da je narodnoosvobodilni boj postavil temelje za uresničitev sanj o samostojni Sloveniji, ki so postale resničnost pred 31 leti. Zbrane je pozdravil tudi predsednik Združenja borcev za vrednote NOB Zagorje ob Savi Roman Škrabar.

Prireditve so se poleg domačinov udeležili predstavniki večine krajevnih organizacij zagorskega območnega borčevskega združenja. V kulturnem programu so nastopili priložnostni medgeneracijski pevski zbor iz Tirne, recitatorji Damjana Mihelčič Hribar, Miha Garantini in Boštjan Grošel ter harmonikar Gašper Borišek. Po uradnem delu je sledilo druženje v prijetnem naravnem okolju, saj je s prireditelji sodelovalo tudi vreme.

Tokratna obnova je del prizadevanj, v okviru katerih je bilo v zadnjem obdobju na območju delovanja krajevne borčevske organizacije Šentlambert izvedenih več projektov. Novo podobo sta dobila osrednja spomenika v Šentlambertu in na Roviščah, trenutno pa se dogovarjajo za osvežitev napisov na spomeniku v Šentlambertu in spominski plošči na Plešah. Krajevna organizacija Šentlambert sicer skrbi za dva osrednja spomenika in še devet drugih spominskih obeležij. Njeno območje je bilo namreč eno glavnih središč partizanskega gibanja v Zasavju.

Boštjan Grošel

Uskovnica:

V prijetno toplem dopoldnevu smo se 3. septembra pri spominskem znamenju na Uskovnici zbrali na proslavi s kulturnim programom v spomin na

bitko Jeseniško-bohinjskega odreda in padle borce. Proslavo smo izvedli v sodelovanju z ZB KO Jesenice in našo krajevno organizacijo Bohinj. V uvodu smo pozdravili vse navzoče iz krajevnih organizacij Begunje, Jesenice - Žirovnica, Zasip, Radovljica - Lesce, praporščake, predstavnika Združenja vojaških gornikov in predsednika naše krajevne organizacije. Na proslavi je bil tudi Aleksander Jernejc, sin prvega komandanta Jeseniško-bohinjskega odreda. Nosil je originalni prapor odreda iz leta 1944, ki ga je ob osvoboditvi Beograda 20. oktobra 1944 skupina borcev v skrajno slabem vremenu odnesla na vrh Triglav. Pozdrav je bil namenjen tudi sinu drugega komandanta odreda, Ivana Lebana - Vanetu. Med gosti sta bila tudi Mira in dr. Miran Hladnik, literarni zgodovinar, ki neutrudno pridobivata in dokumentirata spominska obeležja in spomenike v Sloveniji. Vse navzoče

je pozdravil predsednik ZB KO Bohinj Boris Rožič ter v svojem nagovoru poudaril namen in pomen proslave.

V kulturnem programu so nastopili recitatorja Stanka Mrak in Božo Janežič, za glasbeni del pa sta poskrbela harmonikar Janko Iskra ter na ustni harmoniki in ukuleleju Emil Šubelj. Z minuto molka smo se poklonili vsem padlim, delegacije krajevnih organizacij pa so k spominskemu obeležju položile cvetje in venčke. Po uradnem delu proslave je sledilo druženje pred prenovljeno kočjo Planinskega društva Srednja vas na Uskovnici.

Martin Gorišek

Smlednik:

81 let je minilo 22. avgusta letos, odkar se je nacistični okupator odločil, da bo zavoljo svojih krvavih načrtov, ki jih je imel z iztreljenjem slovenskega naroda, v gramoznici v Smledniku ubil prve talce na območju Slovenije. Čeprav so bili to mladi fantje, polni življenja, saj nekateri niso štelj niti 20 let, se niso bali smrti. 21-letni Franc Sešek sovražniku ni dovolil prevezati

oči, ko ga je ta privezal za drevo. Ko je sovražnikov vojak nameril puško, mu je Franc pogledal naravnost v oči. In ko je počilo, so Franc Sešek, Anton Jeglič, Ivan Pregel, Franc Poznik in Božidar Repič dali svoje življenje za domovino, za vse nas, da danes živimo v suvereni in svobodni državi, govorimo slovensko in lahko pojemo slovenske pesmi.

Vsako leto se na ta dan pri spomeniku padlim talcem v Smledniku, nad katerim mogočno drevo, nema priča smrti petih mladih fantov, razteza svoje veje, zberemo člani Združenja borcev za vrednote NOB Medvode in številni krajanji Smlednika in okoliških krajev, da se poklonimo njihovega spominu. Položimo cvetje, poslušamo slovenske pesmi, spominska besedila in se v prisotnosti praporščakov poklonimo spominu na vse žrtve nacizma in fašizma. Tako je bilo tudi letos 22. avgusta, na dan 81. obletnice ustrelitve prvih talcev na slovenskem ozemlju.

Meta Verbič, foto: Emil Doles

DOGODKI Brezje nad Pijavo Gorico

Spominsko obeležje brez imen padlih

Brezje, vasica nad Pijavo Gorico, je med številnimi mesti, kraj, vasm, zaselki, gozdovi in travniki, ki so bili neme priče grozodejstvom nacifašizma med drugo svetovno vojno na slovenskih tleh. Na travniku nad vasjo nas na to spominja spomenik, na njem pa za razliko od mnogih tovrstnih spominskih obeležij ni imen padlih. Postavljen je ob grobišču žrtev, ki so jih na svojih pohodih ubili okupatorjevi vojaki in njihovi domači pomagači, potem pa so našli svoj grob v Brezju.

KO ZB Škofljica je tudi letos v sodelovanju z Združenjem borcev za vrednote NOB Ljubljana Vič-Rudnik v okviru praznika občine Škofljice pripravil spominsko slovesnost za vse padle s polaganjem cvetja, pozdravom praporščakov, kulturnim programom in spominskimi besedami, ki jih lahko povzamemo takole: pomembno je, da se vedno znova spominjamo vseh žrtev nacifašistične morije, da se spominjamo tudi zmag nad tem največjim zlom prejšnjega stoletja in vedno znova opozarjamo na vrednote, ki so se oblikovale med narodnoosvobodilnim bojem in jih prenašamo na mlade. Nataša Pirc Musar, ki se nam je pridružila na Brezju, pa je še poudarila, da je bil zanjo narodnoosvobodilni boj najbolj domoljubno dejanje v zgodovini našega naroda in sila pomemben tudi za nastanek Evropske unije temelječe na vladavini prava in spoštovanju pravne države.

Meta Verbič, foto: Andrej Kerin

JUBILEJI

100 let
Angele
Brankovič

4. septembra je praznovala stoletnico Angela Zupin, poročena Brankovič, iz Cerklj na Gorenjskem. Rodila se je na Štefanji Gori mami Katarini in očetu Francu. Družina je bila zelo številna, saj je Angela imela trinajst bratov in sester ter tri polbrate. Na hribovski kmetiji so živeli skromno. Po končani osnovni šoli v Cerkljah se je Angela izučila za šiviljo.

Druga svetovna vojna se je začela, ko je imela Angela 19 let. V okolici Štefanje Gore pod Krvavcem je kmalu po začetku vojne vzniknilo odporiško partizansko gibanje. Sodelovala je tudi Angela kot kurirka. Na eni od nalog so jo leta 1942

v Podgorju pri Kamniku zajeli okupatorji in jo zaprli v zloglasne zapore v Begunjah. V času prestajanja zaporne kazni je morala delati v krojaški delavnici v Lescah, kjer so izdelovali vojaške uniforme. Po letu dni so jo premestili na Bavarsko v žensko kaznilnico Aichach. Kot zapornica je do konca vojne prisilno delala na nemških kmetijah. Seveda

sta se med slovenskimi sojetnicami spletla tesno prijateljstvo in zavezništvo in s štirimi sotovarišicami so se še dolga leta po vojni srečevale enkrat na leto in obujale spomine na tiste hude čase. Danes so žal že vse njene prijateljice pokojne.

Po vojni se je Angela poročila z Antonom Brankovičem prav tako s Štefanje Gore. Nov dom sta si ustvarila v Cerkljah. Rodilo se jima je pet otrok: Angelca, Tončka, Jože, Rafko in Marinka. Zaradi številne družine se je Angela predvsem posvetila vzgoji otrok in vodenju gospodinjstva. Zadnja leta preživlja v domu starostnikov Taber pri Cerkljah. Razveseljuje se obiskov svojcev in prijateljev, zlasti pa številnih vnukov in pravnukov.

Ob visokem jubileju je prejela številne čestitke svojcev, lokalnih organizacij in župana Franca Čebulja.

Marinka in Stane Bobnar

97 let
Lada Kocjana

Z Dušanom Černetom sva v Domu starejših občanov v Trebnjem obiskala tovariša Lada Kocijana, ki je praznoval 97. rojstni dan. Tovariš Kocijan je bil zelo vesel najinega obiska. V imenu vseh članic in članov novomeškega združenja ZB sva mu zaželela vse dobro in predvsem zdravje.

Kljub letom se je z veseljem udeležil slovesnosti na Trebelnem ob 80. obletnici ustanovitve Gubčeve brigade in napovedal udeležbo na prireditvi ob 80. obletnici Beceletove jame blizu Zagrada pri Otočcu in slovesnosti ob dnevu spomina na mrtve pri spomeniku NOB na Cviblju.

Darko Pucelj

90 let
Bernarda
Tonejca

Dolgoletni predsednik KO ZB Lesce je 20. avgusta praznoval devetdesetletnico. Okrogli jubilej je dočakal čil in zgovoren. Ob tej priložnosti so ga obiskali predstavniki skoraj vseh društev v Lescah pa tudi radovljški župan Ciril Globočnik. Iz naše organizacije smo ga obiskali predsednik Jakob Demšar in tri članice krajevnega odbora ter nekdanji župan občine Radovljica Janko Stušek. Tovariš Tonejc je bil inženir gozdarstva, zaposlen v Gozdnem

gospodarstvu Bled in tudi v Kmetijski zadrugi Bohinj. Štiri leta je bil tudi predsednik Skupščine občine Radovljica. Svoje raznovrstno delovanje je sklenil kot predsednik Krajevne organizacije Zveze borcev v Lescah. Proti koncu mandata je povabil k sodelovanju Jakoba Demšarja, ki je prevzel predsedništvo dveh krajevnih organizacij, združenih v KO ZB Radovljica - Lesce. Bernard Tonejc je že pred časom ugotovil, da se morajo organizacije po občinah začeti združevati, saj članstvo zaradi starosti in boleznih nezadržno usiha.

Bernard Tonejc je človek širokega duha, odločnosti, obenem pa poln miline in razumevanja. Zanima se za dogajanje okrog sebe in širše, rad svetuje, a nikoli ne vsiljuje svojih

idej. Skrbel je za spomenike talcem v naši okolici in slovesnosti ob njih. Bil je govornik na komemoracijah in pogrebih padlih borcev. Že kot dvanajstletni otrok je doživel grozo streljanja talcev v bližini hiše, kjer je še danes doma. Januarja 1944 so bili starši zdoma, ko je po naključju pogledal skozi okno. Deset zvezanih talcev iz zapora v Begunjah so nemški vojaki grobo zvlekli na rob travnika. Mali Bernard je zaslišal strele – deset talcev je hkrati omahnilo. Od groze se ni mogel odmakniti od okna. In že so zvlekli pred noge padlih novih deset talcev, žrtev nacističnih zločincev. To se je ponovilo še tretjič.

Kako je otrok to prenesel, si težko predstavljamo. A v vojni tudi otroci hitro dozorevajo. Tako so trije

enajstletniki, eden je bil Bernard, šli med vojno z živilskimi kartami sami z vlakom v Celovec, v Lescah in na Jesenicah namreč v trgovinah ni bilo hrane, ki bi jo dobili na karte. Tudi v Celovcu je niso dobili, dokler niso naleteli na trgovnico, v kateri je delala prijazna Slovenka. S polnimi vrečami so se napolnili na železniško postajo, ko se je oglašil alarm. V zaklonišče niso hoteli, zato so zbežali na travnik, od koder pa so se vzdignila letala. Komaj so ubežali vsem nevarnostim, potem pa dolgo čakali na vlak, da so prišli domov popolnoma, v času policijske ure.

Taki dogodki človeka gotovo zaznamujejo. Bernarda so naredili močnega, vztrajnega, zanesljivega in uspešnega pri delu in v družini.

Mira Stušek

90 let
Štefanije
Gravnar

Rodila se je 4. avgusta 1932 v Mariboru. Zgodnja otroška leta je preživljala pri starih starših, ki so živeli v Framu. Tam je tudi obiskovala osnovno šolo do tretjega razreda. Potem so se stari starši preselili v Jurij ob Pesnici, ki leži tik ob avstrijski meji, in tam je šolanje pod

okupacijo nadaljevala v nemškem jeziku. Po vojni so se morali vsi prebivalci izseliti iz stometrskega mejnega pasu, zato so se stari starši preselili na Kočevsko. Ona je skupaj z neko domačinko še nekaj časa ostala na kmetiji, da je skrbela za živino. Potem se je odpravila k sorodnikom v Maribor in se zaposlila v tovarni sukanca na Tezdem. Obenem se je izobraževala v večerni šoli in na raznih tečajih. Kot vestna delavka je leta 1966 od predsednika tedanje SFRJ Tita prejela medaljo dela.

Leta 1950 se je Štefanija poročila s Ferdodom Terčičem in rodil se jima

je sin Miran. Leta 1966 je postala vdova. Čez dvanajst let se je poročila s Stankom Gravnarjem in se preselila v Ljubljano, leta 1978 pa sta se naselila v Kojskem v Goriških brdih. Tu je dobila zaposlitev na UNZ Nova Gorica in leta 1987 prejela plaketo. Nekaj časa je bila zaposlena tudi v anhovski cementarni kot kuharica.

Po upokojitvi se je skupaj z možem posvetila domu in delu na vrtu. Pogosto sta pri njej bivali vnukinja Teja in Anja. Zdaj ima Štefka še štiri pravnukinje. Mož Stanko je umrl leta 2014 in tako je ostala sama. Iz

zdravstvenih razlogov se je pred dvema letoma preselila v dom upokojencev v Podsobotinu. Tu ne miruje. Udeležuje se raznih dejavnosti in pomaga v jedilnici pri pospravljanju posode. Na balkonu goji svoje lončnice. Z oskrbo je zadovoljna, pogreša pa več urejenih zunanjih površin in vodstvu tudi predlaga izboljšave, da bi se stanovalci čim bolje počutili.

90. rojstni dan je v domu praznovala 4. avgusta s sostanovalci pritličja in osebjem. V družinskem krogu pa so jubilej slavili v soboto, 27. avgusta.

Milena Beguš, foto: družinski arhiv

90 let
Emilije
Glavina

Emilija Glavina, članica ZB iz Semedele, je septembra praznovala 90. rojstni dan. Ob obloženih mizi nam je povedala marsikaj, lahko bi rekli, da se je s spomini kar pomladila, posebno ob obujanju tistih iz mladosti v rodnem Homcu v Breginjskem kotu.

Kmečko delo na tistih pobočjih gora je bilo težko, zlasti za otroke, a še hujše so bile krivice v šoli, ki je v času fašizma poitalijančevala naše otroke. Saj učiteljica ni bila slaba, ampak tepel jih je njen mož, nam je pripovedovala Milka. Takrat so

njen še dekliški priimek zapisali kot Balocchi, kot so fašisti hoteli poitalijančiti tamkajšnje Balohe. Zato je

tudi ona zrasla v izredno zavedno in uporno dekle. Sploh so bili v njihovi vasi vsi taki, saj med njimi ni bilo izdajalca in so razmeroma dobro šli skozi vojno, čeprav so vsi delali za partizane. Sama je bila že z dvanajstimi leti sprejeta v SKOJ in postala je borka za priključitev teh primorskih krajev k matični domovini. Povsod so pisali gesla, kot na primer »Tu je Jugoslavija« ali »Živel Tito«.

Po vojni je nadaljevala šolanje najprej v domačih krajih, nato je končala srednjo šolo v Novi Gorici. Ob delu pa je v Ljubljani, Pulju in Reki končala na prvi stopnji študij slovenščine in italijanščine, na drugi pa študij domske pedagogike.

Najprej je dobila delo kot učiteljica v slovenskih istrskih vaseh, nato pa šla v koprski dijaški dom za

vzgojiteljico, ki ga je nato do upokojitve vodila kot ravnateljica.

A tudi v pokoju so v njej tlele vrednote iz mladosti in potreba po delu, zato se je z vsem zanosom vključila v našo organizacijo Združenje protifašistov, borcev za vrednote NOB in veteranov Koper. Mi imamo namreč na prvem mestu poudarek na protifašizmu, saj je to temelj našega partizanskega boja in vrednot NOB pa tudi našega osamosvajanja.

To, da si družbeno dejaven, da delaš za ljudi, je prvo pravilo za dolgo življenje, nam je rekla, biti pa moraš tudi fizično dejaven. Sama se je težkega telesnega dela naučila kot otrok, ko je prenašala kamenje po pobočju, ki so ga čistili, da so lahko tam kosili, a tu v Kopru se je

v sokolskem duhu vključila v telovadno skupino Joli klub, kjer je vodila kulturno skupino. Še zdaj redno telovadi in predvsem redno plava.

Mož je umrl, hči je šla s svojimi ambicijami v poslovni svet, ona pa je začela tudi potovati po svetu, najprej za hčerjo, potem k sestricam v Rim in Argentino. Največkrat je šla v Rusijo, a tudi Ognjeno zemljo si je ogledala in celo stopila na Antarktiko.

»Povsod je lepo, a najlepše je doma,« je dejala. ... »a na ta naš dom moraš pogledati iz vesolja,« pravi. Od tam je Zemlja le ena pika, težav, ki nas tu mučijo, pa sploh ne vidimo več. In to je še najpomembnejši pogoj za dolgo in zdravo življenje.

Miloš Ivancič

V METEŽU ZGODOVINE *Gostilna Ruski car (1)*

Trije bratje Cunder v narodnoosvobodilnem boju

Tomaž Kšela

Letos mineva 201 leto, odkar je znamenita gostilna ob Dunajski cesti na Ježici v Ljubljani dobila ime Ruski car. Od leta 1821 naprej so domačini hiši pravili »Pri rusko-vač« (h gostilni je spadala še kovačija), lastniku in lastnici car oziroma carica, družini, ki je bila od nekdaj zelo narodno zavedna, pa Carjevi. Po okupaciji Jugoslavije v drugi svetovni vojni so se že na začetku v narodnoosvobodilni boj vključili vsi trije »carjeviči« – bratje Stane, Milan in Boris Cunder. Njihov prispevek k narodnoosvobodilnemu boju do zdaj nikoli ni bil celovito osvetljen, verjetno zato ne, ker so povojne oblasti zdravnika in izrednega profesorja na medicinski fakulteti v Ljubljani dr. Milana Cundera po krivični obsodbi na montiranem dachauskem in informbirojevskem procesu in po golootoški kalvariji dobesedno »izbrisale« iz zgodovine.

V gostilni, ki je bila od nekdaj priljubljena izletniška točka, so se med obema vojnama poleg domačinov zbirali zlasti razumniki in drugi gostje iz Ljubljane. Ime je dobila po ruskem carju Aleksandru I., ki jo je obiskal v času kongresa Svete aliance v Ljubljani. Ruski car se je v gostilni ustavljal 7. januarja 1821. V njej se je preoblekel za slovesni prihod v Ljubljano, kamor se je pripeljal isti dan ob treh popoldne v odprti kočiji, kar je navdušilo številne meščane, saj so se druge kronane glave zaradi varnostnih razlogov v mesto pripeljale v zaprtih kočijah. Verjetno je gostilna tudi zaradi svojega imena postala zbirališče na-

značaj. Politični nasprotniki so mu ponujali vse časti in sijajno gmotno stališče, toda ni se uklonil [...]. Ostal je neustrašen Sokol in narodni bojevnik sploh. Ko je bila naša šolska družba najhujše napadana, stopil je pogumno na čelo ondodni Ciril-Metodovi podružnici, prirejal v svoji hiši njena zborovanja in veselice, dasi so mu zapeljani in nahujskani sovaščani nasprotovali ter mu skušali gmotno škodovati. Šele gorje svetovne vojske je zlomilo njegovo telo, a duh njegov je slavil zmago.

Stane Cunder, takrat star 35 let, je že aprila 1941 odšel v ilegalo.

Naj bi njegov zgled vnel njegove potomce, bližnje rojake in ves slovenski rod!«

Tako je Franja Cunder, rojena Kobi, ki so ji domačini pravili »ruska carica«, pri 28 letih ostala sama s petimi mladoletnimi otroki. Vzajala jih je po zgledu pokojnega moža in sama pogumno vodila družino in gostilno med gospodar-

njej so tudi risbe slovitih slikarjev Šantla in Šubica ter zapisi številnih drugih slovenskih razumnikov. V času med obema vojnama, ko je gostilna veljala za priljubljeno izletniško točko in krokarsko postojanko medvojne intelektualne družbe, so tja po navedbah Tomaža Webra v knjigi *Bela Ljubljana* zahajali tudi Janez in Jože Plečnik, Prežihov Voranc, dr. France Weber s svojim krogom (Rus, Brenkova, Gspan, Trofenik, Žlebnik in drugi), Edvard Kocbek, Fran Albreht,

Družina Carjevih je bila v svojem socialnem okolju zelo ugledna, o čemer priča dejstvo, da sta bila dedek in pradedek treh bratov Ignacij (1830–1908) in Georg (1793–1856) župana na Ježici, njihov oče Ludvik Cunder (1879–1918) pa je bil najprej direktor tedaj najuglednejšega ljubljanskega hotela Union.

France Pavlovec, Božidar Jakac in številni drugi.

V razpravah med gosti so zelo dejavno sodelovali tudi trije domači bratje, še zlasti Milan, ki je bil po naravi zelo šegav. Iz tistega dela gostilne, v katerem je bil, se je zaradi njegovega (pre)dolgega jezika vedno razlegal smeh. Pod vplivom družinske tradicije, očetovega vzora, materine vzgoje, branja literature in še zlasti zahvaljujoč razpravam v domači gostilni so bratje Stane, Milan in Boris Cunder zrasli v narodno zavedne in socialno čuteče mlade može. Prav takšni osebi sta postali tudi njihovi sestri – Nada, ki se je poročila z dr. Antonom Slodnjakom, in Jelena, ki se je poročila z ing. Jožetom Kšelo iz Maribora. Želja pisca nekrologa, posvečenega Ludviku Cunderu, se je uresničila: njegov zgled je vnel njegove potomce.

Temu primerno so trije bratje ravnali po napadu nacistov in fašistov 6. aprila 1941. Takoj na začetku so se pridružili narodnoosvobodilnemu boju. Starejši brat Stane, ki je bil takrat star 35 let, je šel že aprila 1941 v ilegalo, ker so ga iskali gestapovci. Milan se je kot docent na medicinski fakulteti v 33. letu starosti pridružil akademski legiji, po kapitulaciji Jugoslavije pa je šel jeseni leta 1941 v ilegalo in nato v partizane. Bil je eden prvih partizanskih zdravnikov. Boris pa je v težkih časih materi pomagal voditi gostilno, v kateri so se že pred vojno sestajali komunisti, po okupaciji pa so bili v njej sestanki za vključitev raznih skupin v Osvobodilno fronto.

(nadaljevanje v naslednji številki)

DOGODKI *Pohod po poteh prenosa ranjencev*

Iz treh bolnišnic z zavezniškimi letali v Italijo

Marijan Križman je govoril na sklepni slovesnosti na Vojskem.

Prenos ranjencev je bila po besedah poznavalcev največja humanitarna operacija v drugi svetovni vojni. Pohod je bil dolg okoli 140 kilometrov in je potekal iz treh partizanskih bolnišnic, Franje, Pavle in Davče, do Loške doline. Od tam so zavezniška letala ranjence odpeljala v bolnišnice v Italijo.

Vojaška operacija je potekala 14 dni, od 13. avgusta 1944 dalje. V bližini bolnice Pavle je bilo mesto, kjer so težkim ranjencem pridružili še tiste, ki so prihajali iz bolnice Franja, vozili pa so tudi zavezniške pilote, ki so bili sestreljeni nad Slovenijo. Pohod so varovale partizanske sile, angažiran je bil skoraj celoten IX. korpus, okoli 5000 borcev.

Letos 27. avgusta smo počastili spomin na 78. obletnico te humanitarne operacije in izvedli že 39. pohod po poteh prenosa ranjencev. Pohodniki so v spremstvu članov Gorske reševalne postaje Tolmin in vodnikov planinskih društev Idrija, Črni Vrh in Gora krenili na pot iz smeri Želin–Vojščica–Vojsko, iz smeri Tiha Dolina–Hudo polje–Vojsko in iz smeri Zadlog–Hudo polje–Vojsko. Letos se je pohodov iz vseh smeri udeležilo skupaj 126 pohodnikov. Ob postankih pri spominskih obeležjih ob poti Želin–Vojsko je Vlado Sedej obudil spomin na dogodke med narodnoosvobodilnim bojem in osamosvojitveno vojno, pohodniki pa so položili vence.

V organizaciji Združenja borcev za vrednote NOB Idrija - Cerčno in v soorganizaciji z društvom Vojnih invalidov Nova Gorica, društvom prijateljev bolnišnic Franja in Pavla,

ZVVS Idrija - Cerčno ter pripadniki Slovenske vojske in Združenjem častnikov Slovenske vojske so spominske slovesnosti potekale na različnih lokacijah. Krajša slovesnost je bila tudi v Mrzli Rupi ob odkritju nadomestne plošče reletni kurirski postaji P-6. Navzočim sta spregovorila državni svetnik Bojan Režun in Milan Rejec. Oba sta tudi sodelovala pri izdelavi in namestitvi plošče na mesto, kjer je bila pred nekaj leti odtujena.

Na Vojščici je pohodnike z recitalom sprejela Irena Hvala, slavnostni govornik pa je bil predsednik ZB Idrija - Cerčno Vojsko Carl.

Osrednja spominska slovesnost je potekala na Vojskem, kjer so se zbrali vsi pohodniki. Ob velikem številu praporščakov je zbranim spregovoril predsednik ZB NOB Slovenije Marijan Križman. Kulturni del programa so oblikovale članice KUD Planika Vojsko in članice ženskega pevskega zbora Kanomlja. Posebna zahvala gre predvsem praporščakom, pohodnikom, vodnikom pohoda, drugim združenjem ZB za vrednote NOB ter sorodnim združenjem za udeležbo in sodelovanje pri izvedbi prireditve Vojsko 2022.

Čeprav so v času prireditve bobnele strele in so temni oblaki prekrivali nebo, je veter odnašal nevihto v drugo smer. Proti koncu prireditve je skozi oblake posijalo sonce in na nebu se je risala mavrica kot simbol upanja na življenje in lepšo prihodnost, kar so takrat davnega leta 1944 čakali vsi.

Danica Markič

DOGODKI *Gočova*

Ni ostal pozabljen

Sredi vasi Gočova med Sveto Trojico in Bišem v Slovenskih goricah stoji spomenik ustreljenemu talcu Jožetu Bezjaku, ki je imel partizansko ime Prlek. Bil je slovenski domoljub, po poklicu kovač, in je podpiral narodnoosvobodilno gibanje v osrednjih Slovenskih goricah. Rodil se je 7. marca 1910 v Gočovi, kjer je potekala Rupnikova obrambna linija v Pesniški dolini, ki ob nemškem aprilskem napadu leta 1941 ni zmogla odpora. Vojaki jugoslovanske kraljeve vojske so se razbežali in v bunkerjih pustili orožje. Tega so domačini precej pobrali in skrili ter ga pozneje izročili aktivistom OF in borcem Lackovega odreda. Jože Bezjak se je v narodnoosvobodilni boj vključil leta 1943. Leta 1944 je postal sekretar okrajnega odbora

Jože Bezjak - Prlek, ustreljeni talec iz Gočove, ni ostal pozabljen.

OF Vitomarci. Nemci so ga ujeli 5. decembra pri Domanjkovi domačiji v Sp. Voličini, kjer je zaradi izdaje 4. decembra padla aktivistka OF Ela Kristl - Tanja. Bezjaku se iz nemške zasede ni uspelo rešiti in Nemci so ga zaprli v ptujske zapore ter ga kot talca ustrelili 11. januarja 1945 v Cirkovcih na Dravskem polju. Po vojni so mu vaščani Gočove postavili spomenik, za katerega še danes lepo skrbijo.

Marjan Toš

Gostilna Ruski car pred več kot sto leti

rodno zavednih in panslovansko usmerjenih razumnikov.

Družina Carjevih je bila v svojem socialnem okolju zelo ugledna, o čemer priča dejstvo, da sta bila dedek in pradedek treh bratov Ignacij (1830–1908) in Georg (1793–1856) župana na Ježici, njihov oče Ludvik Cunder (1879–1918) pa je bil najprej direktor tedaj najuglednejšega ljubljanskega hotela Union. Ko je zaradi prihoda konservativcev na oblast v Ljubljani moral ta položaj zapustiti, je prevzel domačo gostilno. Na začetku prve svetovne vojne je moral v avstro-ogrsko vojsko, od koder se je vrnil tako izčrpan in bolan, da je še istega leta umrl.

Ob njegovi smrti je v Vestniku šolske družbe Sv. Cirila in Metoda izšel nekrolog, v katerem med drugim piše: »Pokojni Cunder je bil neustrašen, neupogljiv narodni

sko krizo, med drugo svetovno vojno in v prvih povojnih letih, ki za družino zaradi politične gonje proti dr. Milanu Cunderu niso bila lahka.

V gostilni Ruski car je bilo vedno veselo, saj so gostje iz različnih socialnih slojev in različnih prepričanj živahno debatirali. Iz spominske knjige sestre treh »carjevičev«, Jelene Kšela, roj. Cunder, ki je zbirala podpise stalnejših gostov, lahko razberemo, kdo vse je v času med obema vojnama zahajal v gostilno Carjevih. V spominski knjigi so podpisali in šaljivi zapisi Otona Župančiča, Alojza Gradnika, Juša Kozaka, Božidarja Borka, Izidorja Cankarja, Josipa Vidmarja, Ivana Prijatelja, Jožeta Glonarja, Avgusta Pirjevca, Ivana Preglja, Bogomirja Magajne, Janeza Jalna, Stanka Premrla, Aleša Peršina in drugih vidnih osebnosti tistega časa. V

IMELI SMO LJUDI

Antonija Janežič

Bili smo sredi vročega poletja, ko so na podhoških njivah brneli kombajni in med žitnim klasjem tu pa tam padla skupinica rdečih cvetov maka. Ta lepa rdeča cvetlica navdihuje slikarje. Žareči cvetovi nosijo sporočilo goreče ljubezni, pa tudi prelite krvi, osuti cvetni listi pa sporočilo minljivosti. In v takih trenutkih, trenutkih minljivosti, se vprašamo, kaj je življenje. Življenje je kakor v dlan zajeta voda, sprva polna, nato pa kapljica za kapljico počasi nezadržno polzi med prsti, dokler se dlan ne izprazni. Tako se je v 105. letu izteklo tudi življenje Antonije Janežič, zadnje vdove pobitih talcev.

Letos je minilo 80 let od tistega groznega 16. avgusta 1942, ko je bila Antonija stara le nekaj čez 20 let, pa je že izgubila moža. Bil je izdan in ustreljen kot talec. Kot je pripovedovala, si takrat niti črne rute ni upala nositi, ker se je bala za svoje življenje. Ostala je sama z desetmesečno hčerjo Marico in bolno taščo. Dostikrat je rekla, da se je takrat začelo njeno garanje, saj je morala sama poskrbeti za vse tri.

Nekoliko lepši so bili njeni dnevi, ko se je srečevala s sestrami v Suhorju, in nedelje, ko je zjutraj odhajala k jutranji maši, popoldne pa si je le v nedeljo privoščila malo počitka v postelji.

Leta so tekla, hči Marica se je poročila in skrb za družino se je prenesla na mlade. Družina se je povečala, Antonija je dobila dva vnuka in nato še pravnuka, ki ga je imela neizmerno rada. Močna povezanost in ljubezen sta se čutili tudi med njo in hčerjo. Kadar smo bili zadnja leta pri Antoniji na obisku, nam je vedno govorila, da je hčeri samo v napoto, ker ji ne more nič več pomagati, in zato bi najraje umrla. Ob takih trenutkih jo je Marica žalostno povprašala, ali jo bo pustila kar samo. Takrat je modro odgovorila: »Saj te imam rada, ampak jaz sem že stara.«

Pred meseci je začela odklanjati gosto hrano in v skrbi za njeno zdravje so jo bližnji odpeljali k zdravnici. Ta je ugotovila, da je Antonija sicer zdrava, le njeno življenje počasi ugaša. Zadnji teden pred smrtjo ni več vstala, odklanjala je hrano in pijačo. Z Marico, ki je bila ves čas pri njej, se je pogovarjala in kar koli ji je hči pomagala, se ji je zahvaljevala in ji govorila, da jo ima rada. Danes ima malokdo tako srečo, da je pri odhodu s tega sveta pri njem tisti človek, s katerim je najbolj povezan. Res je milost umreti na kraju, ki ga imaš rad, in ob osebi, ki jo imaš rad – Antonija je imela pri sebi svojo Marico.

Kar nekaj let je bila najstarejša članica borčevske organizacije, po letih in stažu pa tudi najstarejša članica Rdečega križa.

Morda ji je bila kratena marsikatera pravica, a tega ni nikoli poudarjala. Bila je skromna, tiha, delavna, izjemno močna in globoko verna. Do konca jo je spremljala molitev ne samo zase, ampak tudi za druge. Na naših srečanjih z njo je med nas

trčila vrednote vredne skromnega, poštenega in dobrega človeka. Hvala ji in med svečkami, ki bodo gorele ob njenem grobu, bo tudi plamen naš gorel njej v zahvalo in spomin.

Helena Miša Kulovec

Rija Červič

Bilo je žalostno – tako mlada, pa je ni več. Zbrali smo se na radenskem pokopališču sorodniki, borci NOB, čebelarji in še kdo. Najprej je zapel moški zbor in nato je do njenega zadnjega počivališča krenil pogrebni sprevod na čelu s praporščaki. Tam je spregovoril predsednik Krajevne organizacije ZZZB NOB Radenci Darjan Mencigar ter opisal celotno življenje in delo Rije Červič, ki ne bo nikoli pozabljeno. Zapel je moški zbor in polagalo se je cvetje v grob Rije Červič.

Filip Matko Ficko, foto: Dani Mauko

Zdravko Povšič

V visoki starosti 98 let je iz stanovskega postroja izstopil podpolkovnik JLA, izkušen letalski inženir in vrhunski strokovnjak za vzdrževanje in pripravo najsodobnejših letal nekdanje skupne domovine, Zdravko Povšič. Zapustil nas je cenjeni tovariš, umrl je slovenski partizan, izgubili smo tihega, komaj opaznega sovaščana Malkovčana, družina in svojci so ostali brez moža, očeta in dedka.

Njegova življenjska pot od bosonogega šolarčka prek hlapca in pogumnega partizana do vrhunskega letalskega inženirja in častnika v svetu cenjene armade je bila zelo slikovita, polna naporov in osebnega odrekovanja, s številnimi uspehi in zmagami. Prvo učenost si je nabral v osnovni šoli v sosednjem Tržišču, kar je zadostovalo zgolj za pretežno in slabo plačano delo hlapca na veliki kmetiji. Po letu dni tlake je to delo tik pred drugo svetovno vojno zapustil. Pridružil se je sovratnikom v pripravah na oboroženi odpor proti okupatorjem, pomagal je pri zbiranju orožja in druge vojaške opreme. Hotel se je pridružiti prijateljem, ki so sredi aprila 1942 vstopili v Duletovo četo 1. dolenskega partizanskega bataljona, pa mu mladostna leta in dokaj šibko zdravje tega niso dovoljevali. V maju naslednje leto se je pridružil borcem Zapadnodolenskega odreda in v septembru sodeloval pri razorožitvi italijanske divizije Isonzo. Iz odreda je nastala 9. SNOUB Kočevska. V veliki nemški oktobrski

ofenzivi je zaradi težke bolezni skoraj mesec dni okrevail in se znova vrnil v brigado. Pozimi 1943/44 je sodeloval v bojih 18. divizije v zgornjem toku Kolpe. Spomladi so ga napotili v letalsko oporišče v Kočevski Reki, takrat se je srečal z delom letalcev zahodnih zaveznikov.

V decembru 1944 je Glavni štab Slovenije izbral nekaj nad 80 mladih partizanov in jih napotil na šolanje na vojaške akademije tedanje Sovjetske zveze. Na pot, dolgo mesec dni, so se podali peš prek nemško-sovjetske frontne črte v južni Madžarski vse do Bele Crkve v Banatu in nato še štiri tedne v vlakom do Sovjetske zveze. Zdravku se želja, da bi postal vojaški pilot, ni uresničila, ker ni imel ustreznih predizobrazbe, toda postal je mehanik v posadki letala. V domovino se je vrnil za novo leto 1947. Prvo službo je nastopil v februarju 1947 v letalskem transportnem polku v Beogradu. Znova je moral leta 1968 v šolske klopi za ožjo specializacijo za bojna letala v današnje Ukrajino. Vojaški čin podpolkovnika je pridobil leta 1972. Dokončno se je upokojil leta 1980.

Tovariš Zdravko je bil cenjen sodelavec. O delovni zavzetosti in rezultatih pričajo številna odlikovanja in nagrade, še posebej medalja za hrabrost leta 1944 v 9. brigadi in red za hrabrost v 119. letalskem transportnem polku.

KO borcev za vrednote NOB Tržišče

Pavel Korelec - Tarzan

Življenje se konča s smrtjo. To vemo vsi, ko pa ta pride, pride pogosto nepričakovano in vedno prezgodaj. Tako se je ta žalostna življenjska resnica zgodila tudi našemu tovarišu Pavlu Korelcu - Tarzanu.

Pavle se je rodil mami Mariji in očetu Janezu 7. decembra 1923 v Ostrožniku na Dolenjskem v delavsko-kmečki družini s sedmimi otroki, ki jim ni bilo postlano z rožicami. Pavle se je kot najstarejši iz tega izvil, ko se je po osnovni šoli učil za trgovca pri Globevniku v Škocjanu, a prepozno, da bi lahko ustvaril svoje načrte. Začela se je vojna.

Na klic domovine je odšel v partizane, v narodnoosvobodilni boj. V Gubčevi brigadi je bil mitraljezec in dobil je partizansko ime Tarzan. Sodeloval je v prvem rušenju Štampetovega mosta, pri čemer je bil hudo ranjen in odpeljan v roške partizanske bolnice. Ob ustanovitvi 9. brigade v Kočevju je postal komandant čete. Tu je spoznal neustrašno borko Terezijo in se z njo že v partizanih poročil 25. decembra 1944 v Čeppljah.

Kmalu je bila Terezija hudo ranjena in odpeljana na zdravljenje v Italijo in do osvoboditve se nista videla. Po vojni sta opravljala različna dela pri obnovi domovine. Selila sta se iz Celja v Kočevje, Grosuplje, Jesenice, Tolmin, Ljubljano in nazadnje leta 1952 Koper, kjer je bil Pavle pri Vojaški upravi odgovoren za mejo. Svojo delovno pot

je sklenil kot pomočnik direktorja Intereurope.

V zakonu in med selitvami od Kočevja do Kopra so se jima z ženo rodile štiri hčere. Kljub dokaj veliki družini je Pavle vedno našel čas še za družbeno koristno delo. Bil je tudi predsednik Občinskega odbora ZB Koper in vodil je komisijo, ki je ob gradnji Olma vodila nakup stanovanj za borce in vojne invalide.

Pavle je za svoje požrtvovalno darovanje mladosti, zdravja, šolanja, lepote brezskrbnega življenja pri osvobajanju domovine in ustvarjanju boljšega, pravičnejšega življenja prejel tudi državna odlikovanja. Toda njegovo razočaranje po osamosvojitvi Slovenije, ko se je marsikaj obrnilo proti pričakovanju, je bilo veliko in ni mogel razumeti, da se lahko zgodi tudi to, kar se je z našim gospodarstvom in družbo. Najbolj ga je bolelo to, da partizanstvo ni priznано tako, kakor bi moralo biti, in da so besedo partizan danes spremenili že v žaljivko. Žal nam je, da ni povedal, kaj vse je doživel, kje se je boril – in tudi za kaj, za katere občečloveške vrednote. Večina pravih borcev o tem ne govori in odnašajo s sabo vse spomine.

Škoda, da gre to v pozabo, da z njimi izginjajo vrednote borcev za svobodo naroda in idej, te niso zgolj last generacije borcev NOB, ampak človeštva vseh časov. Zato večna slava vašemu boju! Vsem sorodnikom izrekam sožalje v imenu članov Združenja protifašistov, borcev za vrednote NOB in veteranov Koper, v mojem imenu in imenu stanovalcev Pristaniške 5. Tovariš Pavle-Tarzan, hvala za vse in še zadnjič Smrt fašizmu!

Vojsko Vodopivec

Malči Jakša - Miša

V prejšnji številki smo v rubriki Jubileji pisali o 100. obletnici rojstva Malči Jakša - Miše. Rodila se je namreč 21. junija 1922 v Zgornjem Kašlju. Oče Andrej Hujan je bil tovarniški delavec v Papirnici Vevče, mati Antonija Hujan pa gospodinja. V družini je bilo šest hčera, Malči pa je bila najstarejša.

Malči Jakša je bila članica KO ZB za vrednote NOB komandanta Stana in v Ljubljani. V javnosti je bila najbolj znana kot ena od trinajstih borcev, ki so 16. marca 1944 po srečnem naključju preživeli pokol v gorjanski vasi Javorovica nad Šentjernejem. Tisti dan je bilo od 133 borcev 4. bataljona Cankarjeve brigade pobitih 113 borcev. Malči Jakša - Miša je bila še zadnja živeča borka 4. bataljona.

Ko je bila avgustovska številka že pripravljena za tisk, smo od njene hčere Tjaše Uršič dobili obvestilo, da je Malči Jakša 19. avgusta 2022 umrla na svojem domu. Ob smrti Malči Jakša vsem njenim izrekamo iskreno sožalje v imenu ZZZB NOB Slovenije in časopisa Svobodna beseda.

Uredništvo

PESMI

Otrok slovenski

*V barakah si rodil se, v nizkih kočah,
v kleteh te spočela je mati,
med bobnenjem turbin ...*

*Rojen si bi v zatohlih mračnih izbah,
ki so še vse bolj mračne kakor temne zim-
ske noči.*

*V bedi si rodil se tam nekje na kmetih,
v zadolženem bednem domu kmeta –
hlapca,*

*v domu, ki ni več dom, je le še pribežališče
manjvrednih in teptanih.*

*Tam si rodil se, tam, kjer rože ne cveto,
kjer zdravja ni, ne kruha,
tam, kjer ni veselja,*

tam, kjer ni boga.

*Očetje v črnih fabrikah, v glažutah,
rudnikih, kamnolomih
in po njivah v žuljih ječeh.*

*Sama, čisto sama te je rodila mati
nekje med razpadlimi zidovi.*

*Sama in z boleščjo in z ljubeznijo te je
rodila.*

*Preklet te je nekdo ves suh in bled,
in takrat je zahtela mati,
tista mati, ki si ji kri sesal
iz njenih prs.*

*Ves star si, otrok slovenski,
kakor mislec si in ves tih,
zaznamovan s krvjo očetov svojih.*

*Ti nisi tak kot drugi so otroci.
in smeha ne poznaš, ves tuj ti je,
kakor dežele daleč, daleč na zahodu.*

*In vendar si ves naš, si otrok slovenski,
ki stopaš na shojena življenja pota.*

*Potnik si, ki hodiš po cestah,
zaznamovanih s krvjo in delom ...*

*In te vodijo v glažute, rudnike,
fabrike, v plavže in k domači grudi,
k zemlji, ki jo ljubiš, k zemlji,
ki ti reže grenak kruh življenja.*

*In tu boš zdaj, v glažutah, temnih rudni-
kih,
fabrikah, kamnolomih
in na zemlji rodni boš moral kot hlapec
trpet,*

kakor oče tvoj prej trideset krvavih let ...

Karel Destovnik - Kajuh

Sadovi trajni

*Zaspal sem v tihoto večnosti,
potonil v čudne sanje,
a misel me pomirja,
ostalo je spoznanje:*

*»Žrtev moja ni bila zama,
okove smo zlomili,
ki suženjstva grozote
so s seboj nosili.*

*Kljukasto kraljestvo
se končno je sesulo,
človeštvo čevlje nove
svobodno je obulo.*

*Počiva na poljani
pod majskim bujnim cvetjem,
truplo moje mlado
bo zgnilo pred poletjem.*

*Toda duh ostaja
uporni, neuklonljivi,
sadovi darovanja
so trajni, neminljivi.«*

Boštjan Grošelj

SPOROČILA Negovanje partizanskih pesmi

Partizanski pevski zbor vabi nove pevce

Partizanski pevski zbor je bil ustanovljen 20. aprila 1944 v vasi Planina pod Mirno goro nad Semičem pod imenom Invalidski pevski zbor in spada med najstarejše moške pevске zbornice z neprekinjenim delovanjem v Sloveniji.

Številne partizanske pesmi, ki so že med vojno ponarodele, so še danes zapisane v srca mnogih Slovencev. Po končani vojni je Partizanski invalidski pevski zbor, pozneje Partizanski pevski zbor, prekrizal Slovenijo ter večkrat nastopal po nek-

danji Jugoslaviji in tudi po drugih evropskih državah. Povsod so ga z navdušenjem sprejeli.

V današnjih časih zbor nastopa na spominskih proslavah, občasno pripravi tudi samostojne koncerte. Njegovo poslanstvo je negovanje partizanskih pesmi in pesmi upora, ki izvirajo iz narodnoosvobodilnega boja za svobodo in socialno pravičnost. S tem zbor močno pripomore k varovanju teh pesmi kot kulturne dediščine tudi za naše mlajše rodove. Prepričani smo, da številnim ni vseeno, da

bi izvirna partizanska in uporniška pesem zamrla. Da bi zbor še naprej lahko z javnimi nastopi opravljal svoje poslanstvo, toplo vabimo vse, ki radi poslušate in prepevate partizanske pesmi in pesmi upora, da se zboru pridružite. Pri nas se vedno kaj dogaja in smo prijetna družba. Javite se na naslov spletne pošte zbora info@ppz.si ali na telefonsko številko 031-662-620. Po opravljeni avdiciji vas bomo radi sprejeli v svoje vrste. **Jožef Roškar, predsednik Partizanskega pevskega zbora**

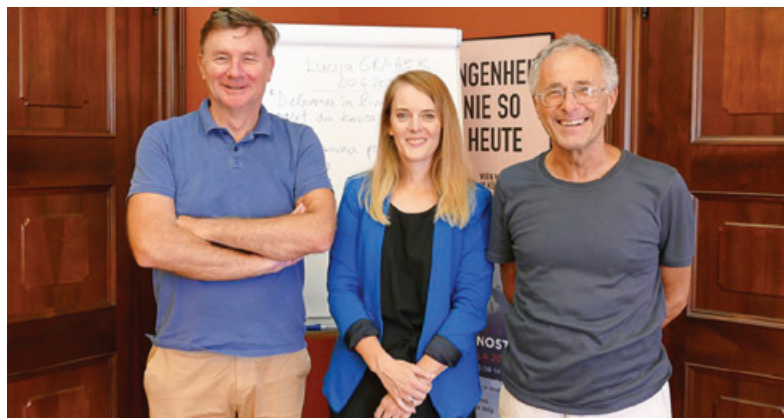
SPOROČILA Spomeniška okrožnica

Na Geopediji že 7123 obeležij

Števce partizanskih spomenikov v zbirki na Geopediji kaže trenutno 7123 obeležij. Vesela novica je, da bodo v Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti pod vodstvom direktorja Ota Lutharja prijavi projekt, ki si bo pomagal z našo zbirko in ozavestil pomembnost spomeniške kulturne krajine iz časa narodnoosvobodilnega boja za skupnost.

Zapolnjujejo se sezname skupin obeležij na Wikiverzi. Ko uredimo seznam herojev, se lotimo še seznama judovskih tlakovcev. V pomoč nam bodo sezname herojev in tlakovcev spomina na Wikipediji ter v Wikimedijini zbirki.

Na naši projektni strani na Wikiverzi narašča seznam literature, ki pomaga pri evidentiranju in opisu spomenikov, tudi elektronske verzije, ki jih postavimo na splet, kjer si jih lahko vsakdo prebere, npr. Zbor-

Sestanek na SAZU.

nik spominov in akcije: 80 let OF in upora, Mestni odbor ZZB za vrednote NOB Ljubljana, 2021, Gozdna Miglič: Spomin je moč: Pomniki revolucije v občini Ljubljana Šiška, 1985, Dimitrij - Mitja Jerič: Vodič po poteh slovenskih partizanskih bolnišnic pod Snežnikom, 2009 in

... na hrvaški strani meje, 2014. Če imate v pokrajinskih združenjih ali samozaložniki publikacije v digitalnem formatu, pošljite nam jih, da jih postavimo na splet za protitež domobranski literaturi.

Miran Hladnik

DOGODKI Obnovili spominsko obeležje

Preboj glavnine Prešernove brigade

V naselju Selo pri Žireh stoji spominsko obeležje NOB, ki je posvečeno preboju glavnine Prešernove brigade z Žirovskega vrha iz obroča nemške vojske. Kmalu po ustanovitvi VII. udarne Prešernove brigade 12. julija 1943 so se na Gorenjskem začele kopičiti znatne sile nemške vojske. Odločeno je bilo, da mora brigada, ki je takrat štela 550 borcev, čim prej zapustiti Gorenjsko. Po več spopadih so borci krenili iz Davče preko Črnega vrha ter prečkali reko Soro med Hotavljami in Gorenjo Vasjo proti Žirovskemu vrhu. Obkoljevanje brigade se je začelo, ko so domači izdajalci Nemce obvestili o lokaciji partizanskih enot. Prvemu bataljonu se je že 2. avgusta uspelo skoraj v celoti prebiti iz obroča čez cesto Gorenja Vas-Lučine. Naslednjega dne, 3. avgusta, se je pritisk nemške vojske še okreplil. Pregled terena so Nemci

izvajali tudi z letalom in ob tem odmetavali bombe.

Zvečer so se borci, zbrani okrog Zabražnikarjeve domačije, prešteli – bilo jih je 205. V noči na 4. avgust so s petnajstimi prostovoljci bombaši na čelu krenili v preboj obroča. Slednji so s silovitim jurišem ob treskanju granat presenetili Nemce in omogočili preboj obroča med Dobračevo in Selom. Pot so nadaljevali preko Mrzlega vrha proti Vrsniku. V bližini Peskove domačije so jim dekleta in žene iz Žirov in Vrsnika prinesle hrano. Po krajšem počitku so pot nadaljevali proti Sovri, skozi Opale in Hlevišje na Notranjsko in naprej na Dolenjsko.

Prebilo se je okoli tristo borcev, kakšnih sto se jih je skrilo po kmetijah in grmovju. Padlo je okrog štirideset borcev, triindvetdeset so jih ujeli Nemci, huje ranjene so ustrelili. Izgube bi bile še večje, če ne

bi prebivalstvo na Žirovskem vrhu in v žirovski dolini brez pomisleka, tvegajoč lastna življenja, pred Nemci skrivalo razkropljenih partizanov in reševalo ranjencev.

Spominsko obeležje je posvečeno tako samemu preboju iz obroča, takrat padlim osemindvajsetim neznanim partizanom kot tudi enaintridesetim neznanim borcem, padlim v okolici Žirov.

3. avgusta 2022 je ob koncu obnove spominskega obeležja NOB na Selu pri Žireh potekala prireditve v spomin na dogodek s 3. na 4. avgust 1943. Prireditve so se poleg domačih članov in predstavnikov občine ter občinskih društev udeležili tudi predstavniki organizacij ZB NOB s škofovškega območja, Gorenjskega in Primorskega ter praporščaki s prapori teh organizacij. Posebno nas je razveselil prapor Prešernove brigade.

VABILI

Pohod ob spomenikih NOB – dolina Glinščice

ANPI občine Dolina na Tržaškem in ZB NOB Postojna ter ZB NOB Koper vabijo na pohod ob spomenikih NOB ob dolini reke Glinščice **v soboto, 8. oktobra 2022**. Zborna mesto udeležencev 10-kilometrskega pohoda je ob 8.30 na parkirišču pri bencinski črpalki v kraju Pesek. Startnina je pet evrov. Trasa pohoda: Gročana–Draga–Boršt–Ricmanje–Domio. Po kulturnem programu bo v spominskem parku v Dolini druženje. Prijave in informacije na tel: 070/530-468 (Katja Vuga) ali na e-naslov: katja.vuga@gmail.com do 3. oktobra 2022.

Komemoracija v Kozlarjevi gošči

ZB za vrednote NOB Vič-Rudnik, krajevna organizacija Barje obvešča, da bo žalna komemoracija pri spomeniku v spomin na pobite žrtve v Kozlarjevi Gošči v četrtek, **27. oktobra 2022 ob 16. uri**.

OPRAVIČILO

V prispevku Tragedija Koširjevih v Otiškem vrhu avtorja Vlada Mrzela, objavljenem v zadnji številki Svobodne besede, je napačno zapi-

sana letnica smrti očeta Jožeta. Pravilna je 1964 in ne 1946.

Avtor se za napako opravičuje.

V METEŽU ZGODOVINE 80 let od ustanovitve

Partizanski Dolomiti

Partizanski Dolomiti – območje jugozahodno od Ljubljane, na severu omejeno z italijansko-nemško demarkacijsko črto, na vzhodu z Ljubljano, obdano z žico, na jugu z dobro zavarovano in utrjeno železnico, na zahodnem obrobju pa so mejo predstavljale italijanske in belogardijske postojanke. Na tem območju se je že zgodaj, poleti 1941, razvilo močno narodnoosvobodilno gibanje. Začele so nastajati partizanske skupine, ki so izvajale prve vojaške akcije. Naši kraji so bili tesno povezani z Dolomitskim odredom. Dali so borce, dali so junaške ljudi.

Prvi Dolomitski odred je bil ustanovljen že prve dni julija 1942. V ta odred so vstopile vse tiste skupine borcev in vse tiste enote, ki so na terenu Dolomitov delovale že od samega začetka, to je od druge polovice leta 1941, in pa večje število tistih aktivistov, terenskih delavcev in članov Narodne zaščite, ki so na tem terenu delovali od prvega dneva njihove opredelitve za narodnoosvobodilni boj. Branili so ozemlje

Dolomitov in ga trdno držali v svojih rokah, tako da so bili Italijani potisnjeni v popolno defenzivo

Narodna zaščita se je organizirala na celotnem območju Dolomitov. V okviru OF so bile organizirane vse službe za uspešno delovanje odreda in prebivalstva. Ustanovljena je bila Dolomitska republika, ustanovljeno je bilo osvobodeno ozemlje. Dolomiti so bili zaradi svoje geostrateške lege v marsičem posebni v primerjavi z drugimi kraji v Sloveniji. Bližina Ljubljane je pomenila neposredno povezanost s tem mestom, v katerem je v samem začetku delovalo osrednje vodstvo narodnoosvobodilnega boja za Slovenijo. Težko si predstavljamo, da je bila meja »osvobojenega« ozemlja tako rekoč ob vhodu v Ljubljano, kjer je bilo na tisoče okupatorskih vojakov, policistov in karabinerjev. Težko si predstavljamo, da je osrednje vodstvo neovirano delovalo pred nosom moderno opremljene italijanske armade.

Stanka Repovž

SVOBODNA
BESEDA

www.svobodnabeseda.si

Obnovljeno spominsko obeležje

Spominsko obeležje, za katero sicer vzorno skrbi Ribiška družina iz Žirov, je bilo letos obsežneje obnovljeno. V občinskem proračunu za leto 2022 je bilo za obnovo tega spomenika in novo zasaditev rezervirano 6.500 evrov. Sami smo poskrbeli za odstranitev stare zasaditve, izkop sadilnega kanala in še nekaj manjših del za ureditev okolice. Spomenik, sestavljen iz kamnitih delov, je bil razstavljen,

deli očiščeni in nato sestavljeni nazaj na novo zabetoniranem temelju. Betonska ograja in pokrov kostnice pa sta bili zamenjana z ograjo in pokrovom iz kamna. Obnova je potekala od začetka junija do konca julija. Zgodovinski zapis je pomagala pripraviti Irena Filipič, podatke o obnovi spomenika pa Boris Markelj.

Ivan Albreht, foto: Jože Jeram

NAGRADNA KRIŽANKA

Geslo križanke napišite na dopisnico in jo pošljite na naslov ZZB NOB Slovenije, Einspielerjeva ulica 6, 1000 Ljubljana, s pripisom »nagrada križanka« ali pošljite na elektronski naslov: svobodna.beseda@zzb-nob.si do 15. oktobra 2022. Trem izzrebanim reševalcem bomo podarili knjigo.

Izzrebani reševalci križanke iz 82. številke časopisa Svobodna beseda

1. Ivanka Kamnik,
Pameče 67, 2380 Slovenj Gradec

2. Marjan Kastelic,
Blatnik pri Črnomlju 6b, 8340 Črnomelj

3. Marinka Skalar,
Brglezov štradoln 3, 1108 Ljubljana

Rešitve križanke:

ŠPORTNICA, PASTIRČEK, ART, SAARA, STA, KV, JN, KNINČANKE, JOSIP BROZ, TROS, EPISTAKSA, INSEKT, DAKTIL, TN, VATLAR, SA, ČEP, STO, ABA, VILA, TRIKO, BP, RV, SLOVENIJA, CERVA, EN, TIK, AGRESOR, MILAN KUČAN, IDOL, ICIKA, HEKTOLITER, KAKI, ARTEL, NATO.

Geslo: PARTIZANSKA TISKARNA SLOVENIJA

SVOBODNA

BESEDA je glasilo ZZB za vrednote NOB Slovenije za domoljubna, socialna, gospodarska, politična, zgodovinska in kulturna vprašanja doma in po svetu. Izhaja vsak zadnji petek v mesecu.

Izdajatelj: ZZB za vrednote NOB Slovenije

Zanj: Marijan Križman, predsednik

Uredniški odbor: dr. Martin Premk (predsednik) dr. Maca Jogan, dr. Ivan Svetlik, Mitja Meršol, dr. Nevenka Troha

Odgovorni urednik: Janez Alič

telefon: 041 686 322

elektronski naslov:

svobodna.beseda@zzb-nob.si

Oblikovanje: Vid Brezočnik

Jezikovni pregled: Mirjam Furlan Lapanja

Naslov uredništva in naročnin:

ZZB za vrednote NOB Slovenija,
Einspielerjeva ulica 6, 1000 Ljubljana
telefon: (01) 434-44-45; fax: (01) 434-41-17
romana.jemec@zzb-nob.si

SVOBODNA BESEDA	NASPROTJE ZAVEZANJA	NEKDANJI PARIŠKI GRAD, SEDEŽ KRALJEV	ITALIJAN SKI OPERIST CARUSO	PASENJE, PAŠNJA	MOS.IME, CVETKO (ZAVETNIK GASILCEV)	ARHITEKT NA SLIKI, KATEREGA ROJSTVA OBHAJAMO LETOS	PRAVOVIDNOST	SKALA	MESTO, KJER JE USTVARJAL ARHITEKT	HRVAŠKI KRAJ NIN V ANTIKI	RUDI VAVPOTIČ	ŽIVAL MOŠKEGA SPOLA	POLAGALEC TLAKA	PREHODEN PROSTOR ZA VHODNIMI VRATI	MEHIŠKI KNJIŽEVNIK DE MONTES (IZ:ACO)
VELIK SNOPIZ OMLATENE SLAME					ZASTRUPITEV KRVI JANEZ TRDINA					EGON PRETNER ZENSKI OSEBNI ZAIMEK					
MESTO, KJER JE USTVARJAL ARHITEKT						ČARGO IVAN GORSKO REŠEVAL. VOZILO				NOSITELJICA PISEC, PISATELJ (SLAB.)					
PREBIVALEC VIRSTANJA											STIL				
AMERIŠKI REŽISER KAZAN (IZ ČRK: AILE)					SLIKAR STAN MEŠKO INTELEKT RAZUM					VOJSKA, ARMIA					
BOSANSKI SLIKAR (SAFET)				BARVA KART					KARL ERJAVEC NAŠA PEVKA FALK		DELCI Z ELEKTR. NABOJEM. AZERBAJ-DŽANEC				VELIKI NEMŠKI FILOZOF (IMMANUEL)
PRIJETEN VONJ						JUŽNO-AMERIŠKA KUKAVICA		AVANS, PREDUJEM						RIMSKI BOG SMRTI LASTNI SOPROG	
NAVRTIL IVAN			AMATERSTVO												NIKOLAJ ASEJEV
CINOBER Z ORGANSKIMI SNOVMI, JETRENKA			ZONE TOMŠIČ												ZATOPEK EMIL
VEDA O LEPOTI									NAFTNI DERIVAT, GORIVO ZA LETALA						
									VODNO PLOVILO ZA PREVOZ VOZIL						

ŠE POMNITE

September 1939–1945

1. septembra 1939 se je z napadom nemških in slovaških vojaških enot na Poljsko začela druga svetovna vojna.

17. septembra 1939 so sovjetske sile v skladu s sporazumom Ribbentrop-Molotov vdrle na Poljsko in začele zasedati ozemlja zahodne Ukrajine in zahodne Belorusije.

27. septembra 1940 je bil v Berlinu podpisan trojni pakt med Nemčijo, Italijo in Japonsko.

28. septembra 1941 so nacisti in njihovi sodelavci v Babjem Jaru pri Kijevu začeli pokol več kot 30.000 Judov.

1. oktobra 1941 je vrhovni štab izdal ukaz o partizanskih oznakah, narodnih zastavah, načinih pozdravljanja in drugih vojaških predpisih.

7. oktobra 1941 je Štajerski bataljon napadel Šoštanj.

19. oktobra 1941 so enote Krimskega bataljona napadle Lož in Bezuljak.

29. oktobra 1941 so bile ob obletnici propada Avstro-Ogrske v Ljubljani pripravljene različne protestne prireditve proti italijanski zasedbi.

20. septembra 1942 so britanske zračne sile močno bombardirale München in Saarbrücken

6. oktobra 1942 je bila na Mokrcu ustanovljena brigada »Ljubo Šercer«.

8. septembra 1943 je bila razglašena kapitulacija Italije.

14. septembra 1943 so nemške letalske enote v pokolu na Viannosu na Kreti pobile več kot 500 nedolžnih ljudi.

1. oktobra 1943 se je v Kočevju začel tridnevni zbor odposlancev slovenskega naroda, na katerem

je sodelovalo 572 delegatov in delegatk, ki so bili izvoljeni na volitvah na svobodnih ozemljih.

Zbor odposlancev slovenskega naroda

2. oktobra 1943 je bilo v Bariju v Italiji ustanovljeno jugoslovansko vojaško oporišče za pošiljanje orožja in novih vojakov v domovino in sprejem ranjenec.

9. oktobra 1943 se je v Kočevju začelo sojenjem sodelavcem okupatorja, zajetim na Turjaku in pri Grčaricah. Od 21 obtoženih

jih je bilo 16 obsojenih na smrt, pet pa na prisilno delo.

17. oktobra 1943 se je v Dobrniču pri Trebnjem začel tridnevni prvi kongres Slovenske antifašistične ženske zveze.

20. oktobra 1943 je bila v Carbonari pri Bariju v Italiji ustanovljena 1. jugoslovanska prekomorska brigada.

Prihod borcev 1. prekomorske brigade na otok Vis leta 1943

19. septembra 1944 je bilo v Moskvi podpisano premirje med Sovjetsko zvezo in Finsko.

7. oktobra 1944 so Nemci na Primorskem začeli ofenzivo »Partizanski teden«, med katero so v času zatišja na frontah poskusili uničiti čim več partizanskih enot.

20. oktobra 1944 je bil po večdnevnih bojih osvobojen Beograd, čez teden dni je tja prispel maršal Josip Broz Tito s partizanskim vodstvom.

2. septembra 1945 je Japonska podpisala brezpogojno predajo, s čimer se je končala druga svetovna vojna.

4. septembra 1945 se je na otoku Svalbard severno od Norveške predala zadnja nemška vojaška enota.

Martin Premk